

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

KOMENTOVANÝ PŘEKLAD:

La légalisation des couples homosexuels en Europe

COMMENTED TRANSLATION:

La légalisation des couples homosexuels en Europe

Bakalářská práce

Anna Žilková

Poděkování:

Děkuji PhDr. Šárce Belisové za cenné připomínky. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Markétě Chýlové za odbornou demografickou konzultaci.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 1.6.2010

.....
podpis

Komentovaný překlad: La légalisation des couples homosexuels en Europe

Anotace

Cílem této práce je prezentovat český překlad francouzského demografického článku *La légalisation des couples homosexuels en Europe* a tento překlad následně odborně okomentovat. Komentář obsahuje překladatelskou analýzu originálního textu a metodu překladu. Zaměřuje se na překladatelské problémy a postupy a prezentuje konkrétní překladatelská řešení.

Klíčová slova: registrované partnerství, homosexualita, páry stejného pohlaví, partnerství, Evropa, komentovaný překlad

Commented translation: La légalisation des couples homosexuels en Europe

Annotation

The objective of this study is to present the Czech translation of the French demographic article *La légalisation des couples homosexuels en Europe* and then comment on this translation. The commentary includes translation analysis of the original text and the translation method. It focuses on the translation problems and processes and presents concrete translation solutions.

Keywords: registered partnership, homosexuality, same-sex couples, partnership, Europe, commented translation

OBSAH

1. Překlad: La légalisation des couples homosexuels en Europe	6
2. Komentář: La légalisation des couples homosexuels en Europe	27
2.1. Úvod	27
2.1.1. Výběr textu	27
2.1.2. Charakteristika textu	27
2.2. Překladatelská analýza	28
2.2.1. Vnětextové faktory	28
Čas a místo	28
Autor	28
Médium	28
Adresát	29
2.2.2. Vnitrotextové faktory	29
Téma a obsah	29
Lexikum	30
Gramatické jevy	31
Syntax	32
Koheze a koherence	33
2.3. Metoda překladu	35
2.3.1. Syntax a styl	35
2.3.2. Uspořádání a členění textu	35
2.3.3. Překladatelské postupy	36
Transpozice	36
Koncentrace	37
Diluce	38
Modulace	38
Explicitace	39
Etoffement, dépouillement	39
2.4. Překladatelské problémy	41
2.4.1. Termíny	41
2.4.2. Demografické ukazatele	42
2.4.3. Zájmeno on	42
2.4.4. Přechodníky	43
2.4.5. Reálie	43
2.5. Závěr	44
Použitá literatura	45
Příloha: Text originálu	45

1. Překlad: La légalisation des couples homosexuels en Europe

Legalizace homosexuálních párů v Evropě

Patrick FESTY*

*Proces zavádění registrovaného partnerství a manželství pro homosexuální páry doprovázela bouřlivá diskuze. V letech 1989 – 2003 přijalo příslušné zákony devět evropských zemí. Díky určitému časovému odstupu je nyní možné zhodnotit, zda se nové procedury staly součástí běžného života. Právě tím se zabývá **Patrick Festy**, který ve svém článku analyzuje soubory statistických údajů o homosexuálním partnerství pro devět evropských zemí. Nejprve poukazuje na skutečnost, že legalizace soužití byla párům stejného pohlaví umožněna v době, kdy se instituce manželství ve všech zemích (možná s výjimkou Dánska) potýkala s celkovým poklesem zájmu, což by se mělo na postoji párů k nové legislativě projevit. Rozdíly v počtu registrací v jednotlivých zemích nejsou výsledkem odlišného množství právních předpisů, které zákony přináší – nejvíce právních nutně neznamená také nejvíce registrací. Na počátku platnosti zákonů převládají registrace mužských párů, ale když se četnosti událostí stabilizují, počet registrací podle pohlaví se vyrovná, někde dokonce převažují ženské páry.*

Roku 1989 zavedlo Dánsko zákonnou formu svazku, která je odlišná od manželství a je určena homosexuálním párům. Od té doby ho následovalo deset dalších evropských zemí (Tabulka 1). V sedmi z nich (pět skandinávských zemí, Německo a Velká Británie¹) je zákon určen pouze partnerům stejného pohlaví a vytváří mezi nimi status „partnerství“, zatímco ve zbývajících čtyřech (země Beneluxu² a Francie) se statuty pod různými názvy vztahují jak na homosexuály, tak na heterosexuály. Nizozemsko a Belgie navíc nejdříve zavedly statuty registrovaného partnerství a zákonné kohabitance (*cohabitation légale*) a poté homosexuálům umožnily i uzavřít sňatek³.

Kroky k legalizaci je třeba vnímat v širším kontextu, do kterého můžeme zahrnout požadavky párů na rovné příležitosti bez ohledu na sexuální orientaci a také snahu rozšířit

---

* Institut national d'études démographiques (Ined)

¹ Tento článek se nezabývá situací ve Velké Británii.

² Tento článek se nezabývá situací v Lucembursku, kde je registrované partnerství určeno jak homosexuálům tak heterosexuálům.

³ Tento článek se nezabývá ani situací ve Španělsku, kde mají homosexuálové k dispozici pouze jednu zákonnou formu svazku a tou je manželství.

práva a výhody plynoucí z (heterosexuálního) manželství i na jiné formy svazků, jejichž množství se neustále zvyšuje. Obecněji řečeno vedou tyto kroky směrem, kterým se už po čtyřicet let západoevropská rodina vzdaluje od monopolního postavení (heterosexuálního) manželství jako jediné zákonné formy soužití. Napoleonův výrok „nesezdané páry ignorují zákon a zákon ignoruje je“ nikdy neměl tak daleko k pravdě.

Ined nedávno vydal publikaci (Waaldijk, 2004), která nahlíží na tento jev z právní stránky a porovnává pozici homosexuálních a heterosexuálních párů na základě jejich zákonného postavení (manželé, registrovaní, kohabituující). Cílem tohoto článku je zjistit a porovnat množství párů, které poté, co příslušný zákon vstoupil v jednotlivých zemích v platnost, uzavírají registraci nebo sňatek. Jejich počet získáme z evidence registrací, se kterou pracujeme stejným způsobem jako se běžně pracuje s evidencí sňatků. Zajímá nás hlavně postoj homosexuálních párů k možnosti legalizovat soužití jiným než manželským svazkem. V Belgii a Nizozemsku, kde je těmto párům umožněno uzavřít sňatek, samozřejmě hodnotíme úroveň sňatečnosti.

Analýza sňatečnosti je jako běžná demografická metoda založena na určení podílu dospělých uzavírajících sňatek a pozorování jeho proměn v čase, prostoru, podle jednotlivých sociálních skupin atd. I když se demografická statistika snaží přesně vymezit exponovanou populaci, doposud nebrala ohled na homosexuály, protože jejich podíl v populaci je považován za minimální a navíc bylo manželství až donedávna určeno výhradně heterosexuálními páry.

Metody pozorování a měření je tedy nutné sestavit tak, aby byly vhodné jak ke studiu chování homosexuálních párů, tak ke srovnání s chováním párů heterosexuálních. Tento článek je založen na předpokladu, že pokud je sňatek či jiná forma legalizace umožněna oběma typům párů, lze mezi nimi v evidenci rozlišit. Zároveň musíme mít k dispozici také celkové počty heterosexuálních a homosexuálních párů.

Tabulka 1: Legislativní kroky v jednotlivých zemích

Dánsko	7. června 1989 1. října 1989	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů (<i>registeret partnerskab</i>) Zákon vstoupil v platnost
Norsko	30. dubna 1993 1. srpna 1993	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů (<i>registert partnerskap</i>) Zákon vstoupil v platnost
Švédsko	23. června 1994 1. ledna 1995	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů (<i>registereat partnerskap</i>) Zákon vstoupil v platnost
Island	12. června 1996 27. června 1996	Přijat zákon o potvrzeném partnerství homosexuálů (<i>stadfest samvist</i>) Zákon vstoupil v platnost
Nizozemsko	5. července 1997 1. ledna 1998	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů a heterosexuálů (<i>geregistreerd partnerschap</i>) Zákon vstoupil v platnost
Belgie	23. listopadu 1998 1. ledna 2000	Přijat zákon o legální kohabitaci dvou osob bez ohledu na jejich vzájemný vztah nebo pohlaví (<i>cohabitation légale</i>) Zákon vstoupil v platnost
Francie	21. prosince 2000 1. dubna 2001	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů a heterosexuálů (<i>pacte civil de solidarité</i>) Zákon vstoupil v platnost
Nizozemsko	21. prosince 2000 1. dubna 2001	Přijat zákon o manželství homosexuálů (<i>huwelijk</i>) Zákon vstoupil v platnost
Německo	16. února 2001 1. srpna 2001	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů (<i>Lebenspartnerschaft</i>) Zákon vstoupil v platnost
Finsko	9. listopadu 2001 1. března 2002	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů (<i>rekisteröidystä parisuhteesta</i>) Zákon vstoupil v platnost
Belgie	13. února 2003 1. června 2003	Přijat zákon o manželství homosexuálů (<i>mariage</i>) Zákon vstoupil v platnost
pro porovnání		
Lucembursko	9. července 2004 1. listopadu 2004	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů (<i>pacte civil de solidarité</i>) Zákon vstoupil v platnost
Velká Británie	18. listopadu 2004 5. prosince 2005	Přijat zákon o registrovaném partnerství homosexuálů (<i>civil partnership</i>) Zákon vstoupil v platnost
Španělsko	30. června 2005 3. července 2005	Přijat zákon o sňatku homosexuálů (<i>matrimonio</i>) Zákon vstoupil v platnost
Kanada	19. července 2005 20. července 2005	Přijat zákon o sňatku homosexuálů Zákon vstoupil v platnost

Jak je v demografii běžné, data pochází hlavně ze dvou zdrojů, které jsou ve správě národních statistických úřadů. Údaje o sňatcích a dalších druzích legalizace získáváme z matrik a počty párů ze sčítání lidu (nebo z podobných pramenů jako registry obyvatel a rozsáhlá výběrová šetření). Většinu dat najdeme v publikacích statistických úřadů (nejnovější informace jsou často zveřejňovány na jejich internetových stránkách), se dvěma výhradami:

- evidence registrací není natolik systematická jako evidence sňatků, a to proto, že jde o malé počty událostí, které neumožňují zpracování do stejných podrobností, nebo ji omezuje charakter zdroje dat – tato překážka byla u matričních záznamů dávno překonána
- při sčítání homosexuálních párů se používají nástroje, které statistikové vyvinuli pro práci s heterosexuálními páry. Je tedy nutné je pro potřeby homosexuálních párů patřičně upravit, což je často opomíjeno.

Mezi statistickými úřady jednotlivých zemí jsme si vybudovali síť spolupracovníků, s jejichž pomocí jsme získali přístup ke všem dostupným datům, z nichž některé nebyly dosud ani publikovány⁴. V případě chybějících dat jsme použili odhady.

I. Vymezení způsobu pozorování a analýzy

Už patnáct let mají dánské homosexuální páry možnost uzákonit svůj vztah jiným způsobem než sňatkem. Mohou tak, stejně jako manželské páry, učinit na radnici. Jedním z právních důsledků tohoto kroku je nový rodinný stav partnerů, který se v dánské statistice objevuje už od roku 1989. Právě z této evidence při studiu výše zmíněných párů vycházíme.

I další evropské země, jako poslední zatím Finsko v roce 2002, začaly postupně zavádět zákony podobné tomu dánskému, který platí od roku 1989. To znamená, že máme k dispozici soubory dat za různě dlouhá časová období, z nichž nejkratší se vztahuje pouze ke třem rokům.

V tomto článku porovnáваме úroveň registrace v jednotlivých zemích. Vycházíme z předpokladu, že pokud dané země nabízí homosexuálům stejné podmínky, a to hlavně v oblasti legislativy, budou mít podobné úroveň registrace. A naopak, rozdílné úroveň registrace znamenají podmínky odlišné, zejména na úrovni legislativy. Interpretační analýza tedy vychází ze srovnávací analýzy demografické i legislativní.

S ohledem na možnosti dostupných dat dále porovnáваме četnost legalizací

---

⁴ Naše poděkování si zaslouží zaměstnanci jednotlivých statistických úřadů: Turid Noack a Ane Seierstad (Norsko), Jan Latten a Lisbeth Steinhof (Nizozemsko), Anna Qvist (Dánsko), Ólöf Gardasdóttir (Island) a Gunar Andersson z německého Institutu Maxe Plancka pro demografický výzkum.

homosexuálních párů s četností sňatků heterosexuálních párů. Toto srovnání má smysl zejména z hlediska snahy o rovný přístup k oběma typům párů, která byla často příčinou přijetí zákonů o registrovaném partnerství. Pomohou nám rozdíly v právním statutu manželů a registrovaných partnerů vysvětlit rozdíly v četnosti sňatků a registrací?

K manželství neustále odkazujeme nejenom proto, že má bohatou dokumentaci v oblasti statistiky i legislativy a je jedné skupině párů nedostupné, ale také proto, že se jedná o převládající legislativní a sociální normu v oblasti partnerských vztahů. Představuje základní kámen každého národního systému, do kterého začínají po mnoha stoletích dominance manželství pronikat nové formy zákonného soužití. K těmto změnám dochází v období, kdy se výrazná část sňatku schopného obyvatelstva od manželství odvrací, což je situace, která nemá v historii manželství obdoby.

1. První hypotéza

Přestože se manželství v oblasti civilního a sociálního práva postupně přizpůsobovalo měnícím se požadavkům heterosexuálních párů, počet sňatků dále klesal. A přesto právě v manželství našel model zákonného homosexuálního svazku svůj vzor, navzdory odlišnému způsobu života heterosexuálů. Jde ale pouze o vzor, ne o kopii. I v Nizozemsku nebo v Belgii, kde je homosexuálním párům umožněn sňatek, přetrvávají mezi heterosexuálním a homosexuálním manželstvím rozdíly v oblasti příbuzenských vztahů. Což je tím spíše případ ostatních zemí, kde se registrovanému partnerství přiznává jen část výhod a práv spojených s manželstvím.

Na rozdíl od tradičního heterosexuálního páru neznamena pro mužský homosexuální pár stálý vztah nutně život s jedním partnerem v jedné domácnosti (Schiltz, 1997, 1998). Partnerství je založeno na potřebách sexuálních, někdy i citových, ale většinou ne materiálních. Partneri bydlí společně nebo každý zvlášť, mají buď jednoho nebo více partnerů a uvnitř svého stálého vztahu se chovají jinak než na veřejnosti. Homosexuální pár nelze k ničemu přirovnat, protože postrádá zákonný rámec a není ovlivňován vzájemnými vztahy dvou rozdílných pohlaví.

Počet párů žijících ve společné domácnosti pozvolna a rovnoměrně narůstá. Častěji se s tím setkáváme u ženských párů, i když u obou pohlaví závisí hlavně na tom, jak homosexualitu přijímá okolí. Míra tolerance každé společnosti a způsob boje proti homofobii se liší, což ovlivňuje postoj celé společnosti i každého jedince. Někteří se lépe vyrovnávají s nástrahami svého okolí než jiní.

Můžeme si klást otázku, jak budou páry přijímat normativnost nových zákonů, a jestli se rozhodnou své soužití uzákonit či ne. Homosexuální páry tuto instituci mohou i nemusí přijmout a využít tak možnosti transformovat vztahy, které mají potenciál k dlouhému trvání. Stálým a kohabituujícím párům registrace poskytne legitimitu, která jim jako jediná scházela k sebeurčení. Registrace by mohla jednou přispět k úplnému zániku konceptu „šťěstí v ghettu“ (Pollak, 1982, Bech, 1992, Adam, 1999) ve prospěch naprosté a anonymní rovnosti („asimilacionismus“).

První hypotéza je založena na předpokladu, že jak homosexuální tak heterosexuální páry se zaregistrují tím spíše, čím více jim zákony jejich země přiřknou práv a svobod, a to ve srovnání s právy, kterých se dostává párům manželským. Neboli homosexuální páry budou tím více využívat registrace, čím více se jejich způsob života bude blížit způsobu života párů heterosexuálních.

2. Druhá hypotéza

Zavedení registrovaného partnerství, nebo v některých případech manželství, staví homosexuály před rozhodnutí, které až doposud činily pouze heterosexuální páry. Oproti životu v nelegalizovaném vztahu s sebou registrace přináší relativní výhody, a to jak materiální (daně, dědictví, atd.) tak nemateriální povahy (příjmení, právo na občanství, atd.). Stejně důsledky má i heterosexuální sňatek, ovšem registrace přináší homosexuálním párům jen část z nich. Zákonodárci tak vytvořili dva druhy svazků, jejichž náplň se v jednotlivých zemích liší.

Jestliže má rozhodnutí k uzavření registrace racionální motiv, není založeno na jednostranných ekonomických zájmech, ale na komplexním souboru hmatatelných i nehmatatelných důvodů. V každém případě se zákony snaží vycházet lidem vstříc (Lund-Andersen, 2001, Waaldijk, 2001, Ytterberg, 2001) a svým charakterem a působením na ty, kterých se týkají, přímo ovlivňují množství registrací.

Legalizace vytváří mezi partnery právní vztah, který posiluje již existující citové a materiální vztahy. Možnosti rozšířit tuto posílenou vzájemnou vazbu i na skupiny, které doposud nemohly uzavřít sňatek, se mohly chopit sociální státy, na jejichž finanční zdroje nyní vytváří stále větší nátlak strukturální nezaměstnanost, stárnoucí populace a nárůst nákladů na lékařskou péči. V severských zemích, kde je sociální péče zaměřena na jednotlivce, se registrace stává exkluzivní záležitostí homosexuálních párů. Naopak v zemích, jako například Francie a Nizozemsko, jejichž sociální podpora vychází z rodinného stavu

osob, dochází k registraci zdá se častěji, a to u párů homosexuálních i heterosexuálních. Podle vzoru Belgie se nyní i v dalších zemích zvažuje rozšíření registrace na sourozenecké a další typy společných domácností. Je možné, že rozdílnou důležitost, jakou přikládají různé evropské sociální systémy osobní nezávislosti, mezilidským vztahům a sociální solidaritě se odráží na četnosti registrací (Esping-Andersen, 1996, 1999).

Výše popsané hypotézy spojují mikro i makrosociální úroveň a navzájem se spíše doplňují než vylučují.

II. Společenský kontext „nezájmu o sňatek“

Zákony umožňující homosexuálním párům určitou formu legalizace se poprvé objevily ke konci osmdesátých let, v tzv. období „nezájmu o sňatek“ (Théry, 1993), kdy se manželství potýkalo s poklesem zájmu ze strany heterosexuálů. Tento fenomén se poprvé projevil v šedesátých letech poklesem počtu sňatků mladých párů ve Skandinávii (ve Švédsku a následně v Dánsku) a poté se začal rozšiřovat i do ostatních států. Dnes se první i opakované sňatky v porovnání s obdobím před čtyřiceti lety uzavírají výrazně později a méně často. Manželství jsou častěji a dříve rozváděna, rodí se také více dětí mimo manželství.

Podíl žen, které do padesáti let věku uzavřely sňatek, dnes dosahuje pouze 50 až 70 % (Tabulka 2), zatímco na počátku šedesátých let se téměř ve všech zemích blížil 100 %. Pokud by míry sňatečnosti podle věku, ze kterých se tento podíl počítá, zůstaly na stejné úrovni jako dnes, 30 až 50 % mladých žen by zůstalo svobodných, oproti 10 % v dřívějších dobách. Jde o významnou změnu⁵.

Naopak roste počet rozvodů. Pokud se míry rozvodovosti podle délky trvání manželství udrží na stejné úrovni, dosáhne podíl rozvedených manželství 40 %, v některých zemích až 50 %. Na začátku šedesátých let dosahoval tento ukazatel 20 % pouze v Dánsku (a o něco méně ve Švédsku), v ostatních zemích se pohyboval pod hranicí 10 %. Pouto mezi partnery je už téměř výlučně upevňováno pouze vzájemnou přitažlivostí a ne uzavřením sňatku. Tento postoj, který se projevuje současně poklesem počtu sňatků a nárůstem počtu rozvodů, otřásá samotnými základy instituce manželství.

---

⁵ Výsledky pro ženy a muže jsou silně korelovány a jsou tedy zaměnitelné

Tabulka 2: Sňatečnost, rozvody a narození mimo manželství v roce 2000

Země	Podíl žen, které do 50 let věku uzavřely sňatek ^(a)	Průměrný věk žen při prvním sňatku ^(b) (v letech)	Podíl rozvedených manželství ^(c)	Podíl dětí narozených mimo manželství ^(d)
Belgie	0,51	26,3	0,45	0,24
Dánsko	0,73	29,5	0,45	0,45
Finsko	0,62	28,0	0,51	0,39
Francie	0,61	28,0	0,38	0,43
Německo	0,59	27,0	0,41	0,23
Island	0,70	29,9	0,40	0,65
Nizozemsko	0,59	27,8	0,38	0,25
Norsko	0,60	28,3	0,45	0,50
Švédsko	0,53	30,2	0,55	0,55

^(a) Součet měř sňatečnosti svobodných podle věku pro rok 2000

^(b) Průměrný věk spočítán z měř sňatečnosti svobodných do věku 50 let

^(c) Součet měř rozvodovosti podle délky trvání manželství

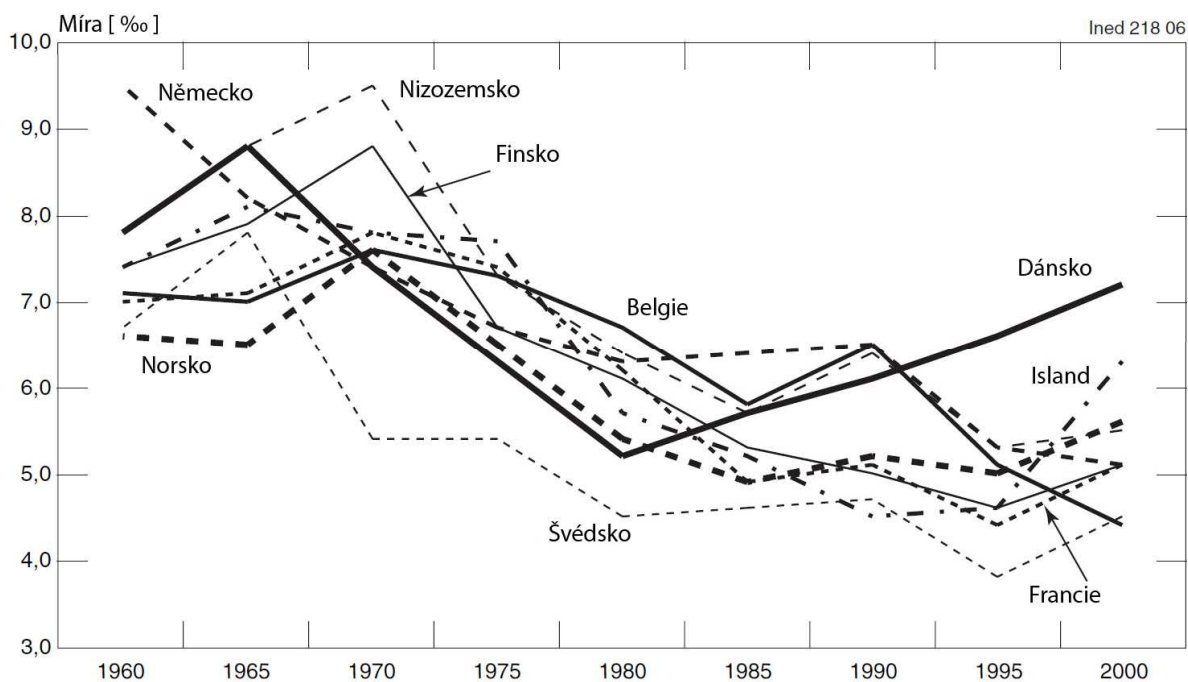
^(d) Podíl dětí narozených svobodným rodičům

Zdroj: Rada Evropy (2005)

Ke sňatkům dochází méně často a později. Průměrný věk žen při prvním sňatku se ve většině zemí pohybuje ve věkovém intervalu 28-30 let. Naopak před čtyřmi desetiletími, kdy časný sexuální život často vedl k předmanželským koncepcím, nedosahoval ani 24 let, neboť život svobodných matek byl obtížný a takové situace bývaly řešeny rychlým sňatkem.

Uvolnění vztahu mezi manželstvím a plodností se odráží ve vysokém podílu dětí narozených mimo manželství. Zatímco v roce 1960 se mimo manželství rodilo méně než 10 % dětí, dnes jejich podíl dosahuje jedné čtvrtiny až dvou třetin⁶. I v tomto případě došlo k radikální změně. Společné soužití partnerů mimo formální rámec manželství už je více méně všude považováno za formu svazku dostačující k narození a výchově dětí.

⁶ Výjimečný případ představuje Island. O své jedinečné postavení ale postupně přichází, protože i v ostatních zemích přestává být manželství podmínkou pro narození dětí. Již dlouho zde podíl dětí narozených mimo manželství dosahuje vysokých hodnot – okolo 25 % v roce 1960 oproti méně jak 10 % jinde v západní Evropě. Dnes se tento podíl na Islandu rovná 65 %, zatímco maximum v ostatních zemích dosahuje 50 %.

Graf 1: Vývoj hrubé míry sňatečnosti od roku 1960 (na 1000 obyvatel)

Zdroje: Statistické úřady jednotlivých zemí

Vývoj hrubé míry sňatečnosti (počet sňatků vztažený k celkové populaci dané země⁷) umožňuje lépe porozumět vývoji v jednotlivých zemích, a to zejména ve vztahu k legislativním změnám ohledně párů stejného pohlaví (graf 1).

Švédsko je ukázkovým příkladem dlouhodobého poklesu sňatečnosti, který zde začal už v šedesátých letech – tedy dříve než v ostatních zemích. Míra sňatečnosti tu téměř vždy dosahovala nejnižších hodnot, zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy se tento jev začal šířit i mimo Skandinávii. Svého minima dosáhla v polovině devadesátých let, a to na velmi nízké úrovni 4 sňatků na 1000 obyvatel, oproti více jak 7 ‰ o tři desetiletí dříve. Zákon o registrovaném partnerství byl přijat v roce 1994 (vstoupil v platnost 1. ledna 1995), právě v období nejmenší popularity manželství, které mu sloužilo za vzor. Celý proces přípravy zákona probíhal od osmdesátých let v období velmi nízké úrovně sňatečnosti, občas označované za „krizi“ manželství.

Ostatní severské země Švédsko následovaly o pět až šest let později (Dánsko už po zhruba dvou letech, k čemuž se vrátíme později). Na začátku devadesátých let klesla míra sňatečnosti těchto zemí pod 5 ‰, což lze považovat za velmi nízkou úroveň.

Mimo Skandinávii (v Belgii, Francii, Německu a Nizozemsku) následovala skandinávský model vždy nejdříve Francie. Míra sňatečnosti zde klesla pod 5 ‰ už v

⁷ Detailnější ukazatele sňatečnosti v tomto případě nemají smysl, protože srovnáváme trendy v zemích s podobnou demografickou strukturou

polovině osmdesátých let, tedy o deset let dříve než v ostatních zemích v této oblasti, kde byly sice zákony o různých formách registrovaných partnerství schváleny jen s několikaletým zpožděním po severských zemích, ale samotná sňatečnost dosáhla svých nejnižších hodnot až s jistým časovým odstupem. Naopak ve Francii se nízká úroveň sňatečnosti udržovala už několik let, a to nejen když došlo k zavedení tzv. *Pacs* (*Pacte civil de solidarité* – francouzské označení pro registrované partnerství), ale i na počátku dlouhé diskuze, která k tomu vedla.

Výjimečný případ představuje Dánsko. V sedmdesátých letech se sem ze Švédska rozšířil fenomén nízké sňatečnosti, ale během následujícího desetiletí došlo k razantnímu obratu a během dalších dvaceti let úroveň sňatečnosti nečekaně rostla. Zákon o registrovaném partnerství byl přijat v roce 1989, kdy se úroveň sňatečnosti zvyšovala už po několik let. Tento trend pokračoval i poté, co zákon vstoupil v platnost, ačkoli v posledních letech se mírně zpomalil.

Od té doby se tento trend objevil i v ostatních severských zemích, kde od druhé poloviny devadesátých let sňatečnost postupně narůstá. Jestliže zákony o registrovaném partnerství byly přijímány v období nízké a klesající sňatečnosti (s výjimkou Dánska, která je o to pozoruhodnější, že tato země udala směr co se týče legislativy), jejich platnost už přichází ve chvíli, kdy se úroveň sňatečnosti heterosexuálů odráží od nejnižších hodnot.

Situace ve státech mimo Skandinávii je výrazně odlišná. V Německu, Belgii a Nizozemsku je pokles sňatečnosti trvalý, ve Francii se úroveň sňatečnosti snižuje od roku 2000 k současným nejnižším hodnotám. V těchto zemích byl proces registrace homosexuálů započat později než na severu Evropy a doprovází ho pokles sňatečnosti heterosexuálů.

III. Evidence a zpracování dat o registrovaných partnerstvích homosexuálů

Demografie se od samého začátku opírá o záznamy událostí v matrikách a to na lokálním i národním měřítku (prvním příkladem byly londýnské *bills of mortality* Johna Graunta). V některých zemích úřady zaznamenávají i migrace, neboli změny pobytu, a díky tomu mají neustále přehled o stavu obyvatelstva bydlícího v dané oblasti a o jeho přirozeném i mechanickém pohybu. V podstatě všechny státy vedou ve svých matrikách záznamy o sňatcích, stejně jako o narozeních a úmrtích. Zejména z těchto údajů vychází statistická analýza sňatečnosti.

Proces, který vede od záznamu o uzavření sňatku k jeho statistickému zpracování, je často mnohem složitější, než bychom si na základě současné praxe ve Francii představovali. Tady jedna a ta samá osoba sestavuje na radnici záznam o snoubencích a jejich sňatku,

vystavuje oddací list, předává tuto novou informaci dále (probíhá harmonizace s dalšími událostmi týkajícími se daných osob) a zajišťuje sběr dat na lokální úrovni (než jsou data odeslána do statistického úřadu, kde se provádějí výpočty pro vyšší územní jednotky). Přibližně stejným způsobem se data zpracovávají i v okolních státech (Belgie, Německo a Nizozemsko), ale skandinávské země nabízí svým občanům více možností. Sňatek lze evidovat jako církevní nebo civilní a místo záznamu civilního sňatku se může v jednotlivých zemích a na přání snoubenců měnit (místní registry obyvatelstva, soudy, notářství, atd.)⁸. Přímý protějšek francouzského matrikáře zde neexistuje (na procesu se podílí jenom ve Finsku ve fázi registrace a v Dánsku na radnici). Souborné informace ale vždy s jistotou najdeme v registrech obyvatelstva.

Ve Francii se partneři registrují u zapisovatele soudu první instance a nikoli u matrikáře na radnici jako snoubenci. Proces registrace je tedy od sňatků přísně oddělen, a to jak v matrikách tak při zpracování dat. Rodinný stav „registrovaný“ se do matrik nezaznamenává. Data jsou sbírána soudními spisovny a centralizována na ministerstvu spravedlnosti, aniž by byla vnesena do záznamů statistického úřadu.

Způsoby evidence registrací a sňatků se země od země liší, ale nikde ne tolik jako ve Francii. V Nizozemsku se registrace evidují stejným způsobem jako sňatky – zanesením do registru obyvatelstva, který většinou spravuje radnice. Data jsou i stejným způsobem zpracována. Belgické zákonné kohabitanice jsou stejně jako sňatky zaznamenávány matrikářem do místního registru na radnici, ale neřadí se mezi události evidované matrikami a neprojevují se na rodinném stavu osob. V Německu mají místní a spolkové úřady velkou autonomii, a proto jsou data sbírána sice stejným způsobem, ale na různých místech (registry, notáři, atd.). Publikace souborných dat zůstává v těchto dvou zemích problematická. V Belgii si přesné informace o legálních kohabitacích vyžádal na ministerstvu vnitra parlament (zatímco údaje o sňatcích zveřejňuje ve svých publikacích statistický úřad). V Německu data vydala regionální ministerstva vnitra na popud asociace gay právníků.

Ve skandinávských zemích je situace mnohem jednodušší a jasnější. Registrace homosexuálů se evidují stejným způsobem jako sňatky heterosexuálů, jen do nich nesmí zasahovat církve. Shromažďování dat je tedy kromě této výjimky stejné pro registraci i sňatek a všechny údaje také publikuje statistický úřad.

Charakter a podrobnost dat také ovlivňují legislativa a administrativní nařízení. Ve Francii doprovázely zavedení *Pacs* dekrety, které detailní zkoumání tohoto jevu podstatně

---

⁸ Podrobněji viz Waaldijk, 2004, str. 34

omezily, a to zejména z hlediska třídění podle pohlaví partnerů⁹. I když zákon umožňuje registraci homosexuálním i heterosexuálním párům, nebylo možné je v prvních letech platnosti zákona od sebe v evidenci rozlišit. Toto omezení bylo zrušeno článkem 16 zákona ze 6. srpna 2004 o ochraně fyzických osob a zpracování osobních údajů, ale francouzské ministerstvo spravedlnosti se tomu zatím nepřizpůsobilo a nadále vydává pouze souborné informace o uzavřených a zrušených *Pacs* bez dalších podrobností o jednotlivých osobách. Podíl homosexuálních a heterosexuálních párů na celkovém počtu registrovaných partnerství jsme se tedy pokusili odhadnout, a to na základě informací od soudních zapisovatelů. Považujeme to ale za velmi riskantní metodu¹⁰.

V Belgii byl zákonem z 23. listopadu 1998 zaveden status zákonné kohabitace (*cohabitation légale*), o který mohou požádat všechny páry, které spolu bydlí, ať už jsou stejného nebo různého pohlaví, v blízkém příbuzenském vztahu (rodiče a děti, sourozenci, atd.) nebo spolu domácnost sdílí z jiného důvodu. Data o zákonných kohabitacích sice lze roztřídit podle pohlaví, ale není možné v nich rozlišit partnerství od rodinných či nerodinných forem soužití, neboť páry kromě úmyslu spolu bydlet nemusí o svém vzájemném vztahu uvádět žádné další podrobnosti.

Statistika registrovaných partnerství ve Skandinávii a sňatků homosexuálů v Nizozemsku vychází z registrů obyvatelstva. Vzhledem k tomu, že do registru se osoba dostane až ve chvíli, kdy získá v dané zemi trvalé bydliště, není často možné zahrnout do evidence partnery nebo manžely, kteří pochází ze zahraničí a v době události ještě tento status nemají¹¹. Počty registrovaných partnerství nebo sňatků homosexuálů jsou velmi nízké a v zájmu zachování jejich důvěryhodnosti jsou často publikovány v součtech (například ve velkých věkových skupinách atd.).

I když při vytváření zákonů byla snaha o určitou harmonizaci (a to zejména ve Skandinávii), způsoby publikace dat se liší a komplikují tak mezinárodní srovnání. Největší

---

⁹ Dekret č. 99-1090 z 21. prosince 1999, který *stavňuje podmínky, za jakých jsou zpracovávány a uchovávány informace vztahující se k uzavření, změně nebo zrušení Pacs a umožňuje v tomto ohledu vytvořit systém automatického zpracování, který provádí spisovny soudů první instance, spisovna pařížského soudu nejvyšší instance a zaměstnanci francouzských ambasád a konzulátů*, článek 2. Statistická data jsou omezena na „anonymní informace, které umožňují určit množství uzavřených, pozměněných nebo zrušených Pacs“.

¹⁰ Soudní zapisovatelé vypočítávají množství registrací homosexuálních a heterosexuálních párů pomocí velmi „divokých“ odhadů. Prezidentka asociace vedoucích soudních spisoven prezentovala při slyšení pracovní skupiny pro hodnocení a zlepšení *Pacs* následující podíly: 45-50% homosexuálních párů (tzn. 50-55% heterosexuálních) v roce 2000, 15-20 % (tzn. 80-85%) v roce 2004. Protože nemáme k dispozici lepší data, používáme v práci výše zmíněné podíly (i když jejich platnost nelze nikterak ověřit) a dále je lineárně interpolujeme pro odhad hodnot za ostatní roky.

¹¹ Registry jsou trvalého charakteru a pokud vztahujeme údaje k jednomu časovému okamžiku, vznikají určité nepřesnosti. Osoba, která ve chvíli registrace nemá občanství, ho může do referenčního data, například poslednímu dni v roce, získat.

rozdíly se týkají definice pojmů. Některé země například zohledňují bydliště partnerů a jiné nikoliv. Dánsko publikuje čísla za páry, u nichž alespoň jeden z partnerů má bydliště v Dánsku. Norská data se vztahují ke staršímu z partnerů. Finsko vydává natolik detailní informace, že je lze přizpůsobit norské i dánské definici. Celkový počet registrací ve Švédsku neobsahuje partnerství, ale samotné partnery s bydlištěm ve Švédsku (jde tedy o přibližně dvojnásobné počty)¹².

Mezi lety 1989 a 1998 postupovala dánská statistika stejně jako švédská a publikovala počty partnerů a ne partnerství. Ovšem na rozdíl od Švédska (a jiných zemí) nešlo o počty osob, které se během celého roku zaregistrovaly, ale o osoby, které k jednomu datu (31. prosince) žily v registrovaném partnerství nebo jím prošly (ale svou registraci zrušily nebo zanikla úmrtím jednoho z partnerů). Nešlo tedy o třídění na základě počtu událostí z průběhu celého roku, ale o kumulovaný součet všech osob, jejichž registrované partnerství stále trvá (tzn. nezaniklo rozchodem nebo úmrtím). I když tato data nelze detailněji analyzovat, můžeme z nich zrekonstruovat přibližné počty registrací pro každý rok v období 1989-1998.

Rozdíly v definicích pojmů jsou příčinou nepřesností v mezinárodním srovnání. I když některé nejasnosti přetrvávají, můžeme je po většinu času zanedbat, neboť dále uvidíme, že rozdíly mezi zeměmi jsou většinou příliš výrazné na to, aby byly způsobeny malými detaily.

IV. Hrubé míry registrace: trendy, hodnoty, rozdíly

Jako první umožnilo legalizaci homosexuálních partnerství Dánsko. Jeho časová řada údajů je tedy nejdelší a může posloužit jako referenční. Hrubou mírou registrace (počet registrací mužských nebo ženských párů na 100 000 mužů nebo žen) pro rok 1989 je třeba interpretovat opatrně, neboť zákon vstoupil v platnost až 1. října. O to pozoruhodnější se zdají být její vysoké hodnoty, a to zejména pro muže. Hrubá míra registrace se udržela na vysoké úrovni i v roce 1990 a následně se dlouhodobě stabilizovala na nižší hodnotách (tabulka 3).

Stejný trend pozorujeme i u ostatních zemí: v prvním roce platnosti zákona (často pouze několik měsíců), a někdy i v roce následujícím, zaznamenáme vysoké hodnoty. Poté dochází k výraznému poklesu a stabilizaci, o které hovoříme až ve chvíli, kdy zákon platí po dostatečně dlouhou dobu a máme tedy k dispozici delší časovou řadu. Tento trend není zas tak překvapivý. Je výsledkem „nahromadění“ párů, již jenom čekají na přijetí příslušného zákona, aby se mohly zaregistrovat. Překvapivá je, vzhledem k následujícím nízkým stabilním

---

¹² Stejně rozdíly najdeme i v běžných datech o sňatcích, které se vztahují k tomu ze snoubenců, který má občanství dané země (Dánsko), nebo pouze ke snoubenci (Norsko), či ke snoubence (Finsko, Švédsko), atd.

hodnotám, spíše délka a umírněnost této fáze. Nikdy netrvá déle než první dva roky platnosti zákona, z nichž první bývá často zkrácen na méně než dvanáct měsíců. Lze tedy předpokládat, že „nahromaděných“ párů není mnoho.

V Dánsku, Norsku a Švédsku, kde zákony platí už nejméně deset let, bylo období stabilizace nedávno vystřídáno opětovným nárůstem hodnot. Po určitém čase se tedy zájem o registrované partnerství opět zvedá. U ostatních zemí (Finsko, Francie, Německo) je na hodnocení tohoto trendu ještě příliš brzy. V Belgii a Nizozemsku bylo homosexuálům nejdříve umožněno uzavřít registrované partnerství a následně i sňatek, proto se zde tento jev dá jen obtížně rozpoznat.

Při mezinárodním srovnání hrubých měr registrace je bezpochyby lepší situovat počátek pozorování až za roky těsně následující po přijetí zákona, do počátku předpokládané stabilizace hodnot (u některých zemí už jde o reálnou stabilizaci potvrzenou dlouhodobým pozorováním). Pozorujeme velké rozdíly, od 2 (Švédsko) až po 10, nebo v některých zemích dokonce 20 registrovaných partnerství na 100 000 mužů nebo žen. Jde o poměr 1 ku 5 až 1 ku 10, což je mnohem více než u mezinárodních srovnání hrubých měr sňatečnosti heterosexuálů.

Nejnižších hodnot, méně než 4 na 100 000, dosahuje hrubá míra registrace ve Švédsku, Norsku, Finsku a na Islandu. V rámci souboru skandinávských zemí najdeme jen malé odchylky (s výjimkou Dánska). Bylo by možná dobré k nim zařadit i Německo, kde hrubé míry registrace za prvního 3,5 roku platnosti zákona ročně dosahují sotva 5 na 100 000, a je tedy pravděpodobné, že konečné hodnoty budou ještě nižší.

Mezi země s nejvyššími hodnotami patří Belgie (přibližně 21 homosexuálních manželství na 100 000 obyvatel v druhém roce platnosti příslušného zákona). Za ní následuje Nizozemsko, kde se hodnoty hrubé míry pohybovaly nejdříve pro homosexuální registrace a poté pro sňatky okolo 11 na 100 000. V obou případech jde o údaje pro druhý rok platnosti příslušných zákonů¹³. V Dánsku se v devadesátých letech výrazně odlišovaly míry mužských a ženských párů (k této problematice se vrátíme později): 11-13 na 100 000 u mužů a jen 5-7 na 100 000 u žen. Pokud podíly *Pacs* citované v poznámce 10 odpovídají realitě, patří do skupiny zemí s vysokými hodnotami i Francie. Hodnoty hrubé míry registrace by se tu od roku 2001 pohybovaly okolo 12-13 na 100 000 .

---

¹³ Interpretace statistiky sňatků je obtížnější než u partnerství. Je možné, že existuje určitá konkurence mezi oběma zákonnými formami soužití, neboť nedávný úbytek počtu sňatků byl kompenzován nárůstem počtu registrovaných partnerství.

Na základě znalosti zákonů o registrovaném partnerství bychom země intuitivně seskupili jinak, než jak jsme je rozdělili do skupin pomocí analýzy dat. V každé ze skandinávských zemí dosahuje hrubá míra registrace jiných hodnot navzdory tomu, že svou legislativu vytvářely společně. Ve Švédsku dochází k registracím jen zřídka, málo jich je také ve Finsku, na Islandu a v Norsku, naopak poměrně mnoho (alespoň co se týče mužských párů) v Dánsku. V ostatních zemích se hrubé míry registrace pohybují nad celkovou průměrnou hodnotou (s výjimkou Německa), i když z hlediska legislativy je tato skupina heterogenní.

1. Interpretace rozdílů mezi zeměmi na pozadí legislativy

Četnost registrací by mohla být částečně ovlivněna obsahem jednotlivých zákonů o registrovaném partnerství. Použili jsme dva ukazatele, jejichž autorem je Kees Waaldijk (2004). První z nich měří, jaké množství právních důsledků chybí zaregistrovanému homosexuálnímu páru k tomu, aby měl stejné postavení jako manželský heterosexuální pár. Tento nedostatek může homosexuály odrazovat od uzavření registrovaného partnerství (Tabulka 4, sloupec c). Druhý ukazatel hodnotí kladný dopad registrace – měří rozsah právních výhod, kterých se registrovaným partnerům dostává oproti párům žijícím pouze v neformálním svazku. Tyto výhody mohou homosexuály naopak motivovat k uzavření registrovaného partnerství (Tabulka 4, sloupec e).

Ukazatele byly sestaveny následovně: v zákonech devíti zemí bylo prostudováno třicet tři právních důsledků o nichž lze předpokládat, že by mohly mít na rozhodování páru vliv. Situace homosexuálního a heterosexuálního páru byla porovnávána zvlášť pro zákonný statut manželství, partnerství a kohabitace. Sedm z těchto důsledků patřilo do oblasti rodičovství (například: mohou partneři společně adoptovat dítě?), sedmnáct se vztahovalo k materiálním hodnotám (například: může jedinec využívat sociální pojištění svého partnera?) a devět k nemateriálním hodnotám (například: je-li partner cizinec, dostane povolení k pobytu?). V každé zemi byli odborní právníci pověřeni, aby zhodnotili, zda zákon jednotlivým druhům soužití přiznává nebo nepřiznává výše uvedené výhody. Hodnocení se pohybovalo na stupnici od 0 do 3 bodů: 3 pokud zákon přináší danou výhodu, 2 pokud ji přináší, ale s určitým omezením, 1 pokud ji přináší jen ve zvláštních situacích a 0 pokud danou výhodu nepřináší. Jednoduchým sčítáním bylo dosaženo celkového hodnocení za podsoubory a za hlavní soubor 33 jednotek.

Tabulka 4: Legální důsledky registrace a kohabitace, celkově a v oblasti rodičovských práv (páry stejného pohlaví ve srovnání s manželskými páry rozdílného pohlaví)

	Situace manželského páru (rozdílného pohlaví)		Situace partnerů (stejného pohlaví)		Rozdíl situace partnerů vzhledem k manželům		Situace kohabitujiících (stejného pohlaví)		Zisk partnerů vzhledem ke kohabitujiícím	
	(a)		(b)		(c) = (a) – (b)		(d)		(e) = (b) – (d)	
	Celko vě	Rodičovská práva	Celkově	Rodičovská práva	Celko vě	Rodičovská práva	Celko vě	Rodičovská práva	Celko vě	Rodičovská práva
Dánsko	100	100	84	37	16	63	45	44	39	- 7
Finsko	100	100	87	67	13	33	42	67	45	0
Island	100	100	85	42	15	58	23	26	62	16
Norsko	100	100	86	44	14	56	48	33	38	11
Švédsko	100	100	91	76	9	24	68	47	23	29
Nizozemsko*	100	100	96	86	4	14	73	81	23	5
Německo	100	100	68	37	32	63	17	21	51	16
Belgie*	100	100	88	50	12	50	36	50	62	0
Francie	100	100	55	17	45	83	34	17	21	0

(c): legální důsledky registrace (partnerů stejného pohlaví) vzhledem ke 100 osobám v manželství (manželé rozdílného pohlaví)

(d): legální důsledky kohabitace (partneři stejného pohlaví) vzhledem ke 100 osobám v manželství (manželé rozdílného pohlaví)

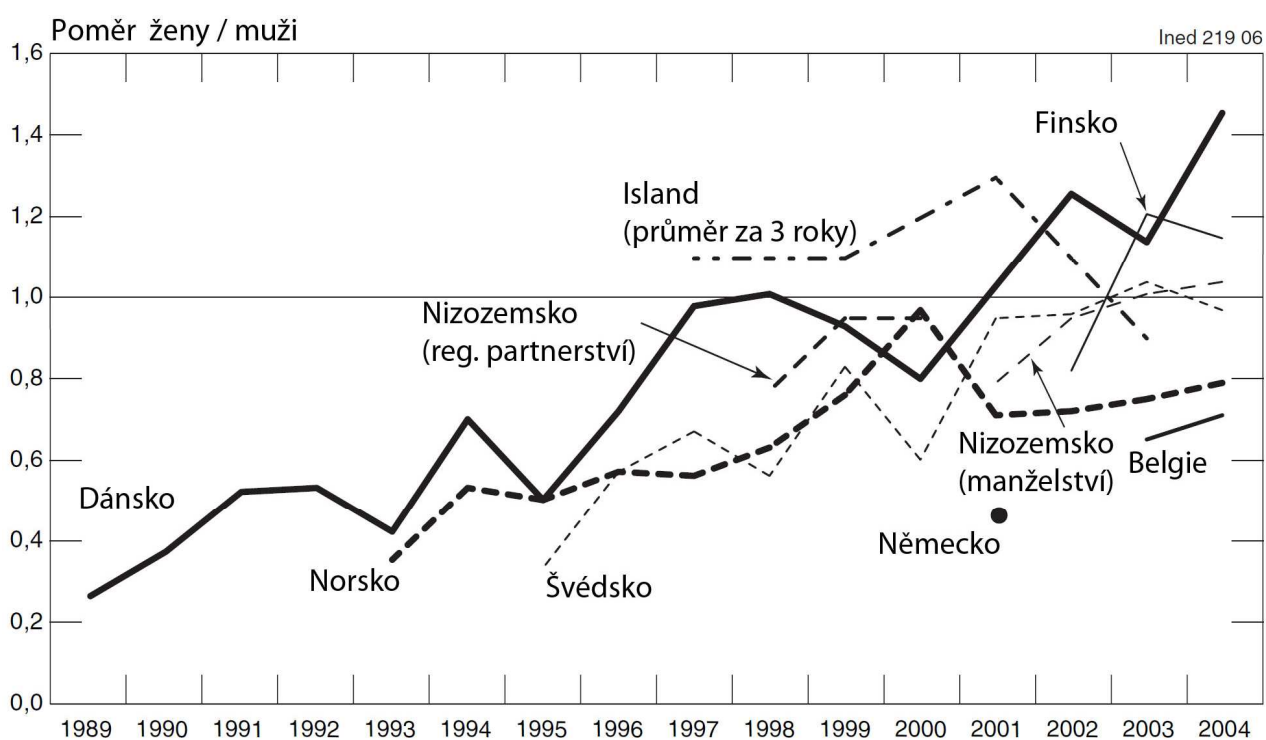
*Situace se netýká partnerů ale manželského páru stejného pohlaví

Zdroj: Waaldijk (2004, str. 9 a 13)

Nejvíce se pozice registrovaného homosexuálního páru a manželského heterosexuálního páru odlišuje v případě francouzského *Pacs* a německého *Lebenspartnerschaft*. V porovnání s manželstvím mají francouzské registrované páry o 45 % a německé o 32 % výhod méně. Ve všech severských zemích, a také v Belgii a Nizozemsku, jsou rozdíly mnohem menší (méně než 20%). Minimálních hodnot dosahují právě v Nizozemsku a také ve Švédsku, ale překvapivě nijak neovlivňují počet registrací homosexuálních párů. Belgické rekordní hodnoty hrubé míry registrace, nízký počet registrací ve Švédsku, ani výjimečná pozice Dánska mezi ostatními skandinávskými státy tedy nejsou výsledkem působení obsahu zákonů.

Rozdíly v rozsahu právních důsledků registrovaného partnerství a zákonné kohabitace, které by homosexuální pár mohly pobízet k registraci, jsou největší v Belgii a na Islandu, neboť zákonná kohabitace tu přináší jen minimum práv. Naopak ve Švédsku a v Nizozemsku už samotná kohabitace zaručuje tolik práv, že se od partnerství (nebo manželství) téměř neodlišuje. Ve Francii je množství výhod obsažených v zákonné kohabitaci velmi omezené a ani *Pacs* je dále výrazně nerozšiřuje. Četnost legálních svazků tedy není ovlivněna množstvím

relativních výhod, které plynou ze zákonného statutu soužití. Přesto se podrobněji zmíníme o dvou extrémních případech, Belgii a Švédsku. Pokud se homosexuální pár rozhodne legalizovat své soužití v Belgii, dostane se mu, v porovnání se sousedními západoevropskými státy, nejvíce výhod. V této zemi také zaznamenáváme nejvyšší počet legalizací. Ve Švédsku je tomu právě naopak, a to zejména vzhledem ke zbytku Skandinávie. Zákonná kohabitace zde párům přináší více práv než v ostatních zemích. Registrované partnerství se od ní odlišuje jen minimálně a homosexuální páry se k němu uchylují jen zřídka. Rozdíly mezi jednotlivými zeměmi tedy spíše odráží rozsah práv, které má registrované partnerství navíc oproti zákonné kohabitaci, než jeho podobnost s heterosexuálním manželstvím.

Graf 2: Vývoj poměru mezi mírami registrace ženských a mužských párů (poměr ženy/muži)

Zdroje: Národní statistické úřady a odhady autora pro Dánsko (1989-1998) a Německo

Na druhou stranu můžeme předpokládat, že jenom některé právní důsledky, které jednotlivé druhy zákonných partnerských soužití přináší, mají při rozhodování páru svou váhu. Zejména omezení v oblasti rodičovství hrají u homosexuálního páru významnou roli. Z tohoto důvodu je zajímavé provést zvláštní analýzu pouze této stránky registrace (Tabulka 4, kurzívou).

Odlišnost heterosexuálního manželství a registrovaného partnerství má v tomto ohledu

mnohem větší význam než rozdíly v rámci celého souboru zkoumaných právních důsledků. Homosexuálním párům je nedostupná průměrně polovina práv, kterých se dostává heterosexuálním oddaným rodičům. Tento podíl je nejvyšší ve Francii (83 %), poté v Německu a v Dánsku (63 %) a nejmenší v Nizozemsku (14 %) a ve Švédsku (24 %). Naopak zákonná kohabitace a registrované partnerství se v oblasti rodičovských práv příliš neliší, největší rozdíly najdeme ve Švédsku, nejmenší v Dánsku¹⁴.

Žádný ze dříve zmíněných faktorů ovlivňující počet registrací není přímo spojen s právními důsledky zákonů v oblasti rodičovství. Například v Dánsku zaznamenáváme více registrací než ve Švédsku, což ale neznamená, že je dánský zákon v oblasti rodičovství vstřícnější. Platí to právě naopak, ať už hodnotíme nedostatky registrace vzhledem k heterosexuálnímu manželství, nebo její výhody oproti obyčejné kohabitaci.

Abychom lépe zhodnotili vliv zákona o registrovaném partnerství v oblasti rodičovství, musíme rozlišovat mezi mužskými a ženskými páry. Ve státech, které jako první zavedly registrované partnerství (Dánsko, poté Norsko a Švédsko), převažovaly během první poloviny devadesátých let výrazně registrace mužských párů. Počet ženských párů byl tehdy o polovinu nižší, ale postupem času se zastoupení obou pohlaví vyrovnalo (graf 2).

U těchto tří států vidíme díky delším časovým řadám, že se poměr registrací mužských a ženských párů postupně blíží jedné. V zemích jako Island, Nizozemsko a Finsko, které zákon o registrovaném partnerství schválily teprve nedávno, se počet registrovaných párů obou pohlaví vyrovnal téměř okamžitě hned v prvních letech 21. století. Pozoruhodnou výjimku představuje Německo, kde výrazně převažují mužské páry, tak jako tomu bylo o deset let dříve ve Skandinávii¹⁵.

Vývoj v Dánsku, Norsku a Švédsku naznačuje, že lesbické páry si na zákon o registraci zvykají postupně. Jakoby ženy jen postupně překonávaly zdrženlivost, se kterou přistupují ke zveřejnění svého partnerství pomocí instituce inspirované heterosexuálním modelem. Ale z celkového pohledu vychází, že v zemích, které se zákonem o registrovaném partnerství přišly později, se počet zaregistrovaných mužských a ženských partnerství vyrovnal poměrně rychle.

Ve všech zemích mají ženské a mužské páry při registraci stejné podmínky –

---

¹⁴ V Dánsku mají registrovaní partneři stejného pohlaví kvůli opatření, které se vyskytuje i v jiných zemích, dokonce méně rodičovských práv než kohabituující homosexuální pár. Jedinec může adoptovat dítě jako samostatná osoba, ale ne pokud žije v registrovaném homosexuálním svazku.

¹⁵ Naopak rok poté, co stát Massachusetts umožnil homosexuálům uzavřít sňatek, bylo zaznamenáno 3 421 sňatků mezi ženami a 1 961 sňatků mezi muži, což je poměr 1,7.

vysvětlení pro jejich rozdílné míry registrace musíme tedy hledat jinde. Musíme samozřejmě brát ohled na to, že každé pohlaví reaguje na stejné legislativní podmínky jinak, a tak se některé stránky zákona projevují v procesu diferenciaci více než jiné. Jde zejména o rodičovství homosexuálů, které má pravděpodobně větší význam pro lesbické páry a může tak u nich podmiňovat proces rozhodování.

Společným znakem tří ze skandinávských zemí je to, že osobám v registrovaném homosexuálním partnerství umožnily adopci dítěte jejich partnera až dlouho poté, co vstoupil v platnost samotný zákon o registrovaném partnerství. Zároveň tuto možnost nenabízí kohabitujiícím párům. V Dánsku k tomu došlo o deset let později (tedy v roce 1999), v Norsku o devět let později (v roce 2002) a ve Švédsku o osm let později (v roce 2003). Na Islandu bylo zpoždění pouze čtyři roky (v roce 2000) a v Nizozemsku tři (v roce 2001, ale zákon se vztahuje i na nezaregistrované páry)¹⁶. V zákonech o adopci se osoba z homosexuálního partnerství objevila během několika let okolo roku 2000, nezávisle na tom, v jakém pořadí země přijímaly zákony o registrovaném partnerství.

Jak jsme předpokládali, vztah mezi obsahem zákonů o registrovaném partnerství a četností registrací není jednoduchý ani jednoznačný. Vyšší počet zaregistrovaných párů nutně neznamená, že daný zákon stanovuje registrovaným partnerům stejné nebo podobné podmínky jako heterosexuálním manželům, nebo že mezi pozicí registrovaného a neregistrovaného páru jsou velké rozdíly. Kudy by se měla interpretace vzájemné závislosti ubírat poznáváme jen v náznacích. Nízký počet registrací ve Švédsku by mohl například být výsledkem toho, že registrované partnerství se množstvím získaných práv nijak výrazně neliší od kohabitace, která už sama přináší dostatek výhod. K této hypotéze se vrátíme později. Jak postupně dochází k odstraňování rozdílů mezi homosexuálními registracemi a heterosexuálním sňatkem, mohly by zejména u lesbických párů hrát významnou roli práva v oblasti rodičovství. Vliv na chování párů má ale nejen legislativní faktor, ale i jejich okolí. V této oblasti je tedy třeba hledat poklady pro správnou interpretaci.

---

¹⁶ Ve Finsku a v Německu vstoupily zákony o registrovaném partnerství v platnost v roce 2001, ale neumožňují homosexuálům adoptovat dítě svého partnera.

2. Komentář: La légalisation des couples homosexuels en Europe

2.1. Úvod

2.1.1. Výběr textu

Překládaný text je součástí článku *La légalisation des couples homosexuels en Europe*. Jde o odborný demografický článek zabývající se novým jevem v oblasti demografických událostí – registrovaným partnerstvím homosexuálů. Je to jeden z prvních článků, který se snaží zmapovat a analyzovat úroveň tohoto jevu ve vybraných evropských zemích. Z tohoto důvodu je pro demografy nesmírně zajímavý a důležitý, neboť přináší nové poznatky a ucelené informace o velmi komplikovaném a obtížně postižitelném jevu. Jeho šíření a překlad jsou tedy pro demografy velmi přínosné. V českém prostředí by se překlad tohoto článku mohl uplatnit například v odborném časopise *Demografie* (s jistými úpravami a doplněními, vzhledem k tomu, že článek vyšel v roce 2006).

2.1.2. Charakteristika textu

Článek vyšel ve francouzské verzi demografického časopisu *Population* a jeho autorem je Patrick Festy. Tento časopis vydává významná francouzská demografická instituce *Institut national d'études démographiques* (Ined) a překládaný text se objevil v jeho čtvrtém čísle v roce 2006 na stranách 493-531. Tato práce se omezuje na překlad do strany 513, kde končí podkapitola *Eléments d'interprétation des différences entre pays: le contenu des lois*. Článek je určen odborné veřejnosti. Aby mu čtenář porozuměl, musí mít určité znalosti zejména v oblasti demografie a také statistiky nebo matematiky. Jeho základní funkcí je informovat čtenáře o výsledcích provedeného výzkumu a předat mu zjištěné poznatky v podobě grafů, tabulek a číselných údajů. Samotný text slouží v podstatě jako doprovodný element, pouze vysvětluje, spojuje a doplňuje jednotlivé statistické údaje.

2.2. Překladatelská analýza¹⁷

2.2.1. Vnětextové faktory

Čas a místo

Článek se zaměřuje na období mezi lety 1989-2003. Vydán byl ale až v roce 2006 a překlad vznikl v roce 2010. Proto je nutné mít vždy na paměti, že se text vztahuje pouze k určitému časovému období. Pokud je tedy o některé zemi řečeno, že homosexuálům umožnila uzavřít registrované partnerství jako poslední, znamená to, že byla poslední v daném časovém období a ne vzhledem k roku publikace článku nebo vzniku překladu.

Text se vztahuje k devíti evropským zemím, které v daném období přijaly zákon o registrovaném partnerství nebo o jiné formě zákonného svazku určeného homosexuálním párům. Jedná se o Dánsko, Norsko, Švédsko, Island, Nizozemsko, Belgie, Francii, Německo a Finsko. Autor zmiňuje i další státy, ať už evropské nebo mimoevropské, kde mají tyto páry také možnost legalizovat své soužití. Do své analýzy je ale nezahrnuje, z důvodu nedostatečného množství dat, přílišné geografické vzdálenosti, nebo jiných příčin.

Autor

Autor článku Patrick Festy působí ve francouzské instituci *Institut national d'études démographiques* jako vedoucí oddělení, které se zabývá mezinárodním srovnáním v oblasti demografického výzkumu. V rámci této instituce se účastní několika výzkumných projektů a je autorem mnoha dalších publikací, článků a kapitol v demografických příručkách. Kromě registrovaných partnerství se dále zabývá i problematikou stárnutí, demografií rodin, populačním vývojem ve Francii a dalšími tématy.

Médium

Článek vyšel ve francouzské verzi demografického časopisu *Population*, ve čtvrtém čísle v roce 2006. Časopis vychází čtvrtletně od roku 2002 ve francouzské a anglické verzi. Jedná se o odborné periodikum, které publikuje zejména články z oblasti demografie a z ostatních disciplín se související tematikou (sociologie, ekonomie, antropologie, geografie a další). Vydavatelem je již výše zmíněný *Ined*, francouzská instituce založená v roce 1945, která je nyní pod správou dvou ministerstev (Ministerstvo pro výzkum a Ministerstvo práce a

---

¹⁷ U příkladů v překladatelské analýze jsou odkazy na příslušné stránky v originálním textu a v překladu označeny pomocí zkratk O: 505 (text se nachází na straně 505 originálního textu) a P: 3 (text se nachází v překladu na straně 3)

sociálních věcí). Tato instituce se věnuje studiu demografických událostí, aplikované demografii, sběru a publikaci dat i pořádání konferencí a dalšímu vzdělávání.

Adresát

Jak vyplývá z charakteristiky média, text je určen odborné veřejnosti. Autor používá odborné termíny, ukazatele a výrazy, se kterými se každý demograf běžně setkává při své práci. I laický čtenář by byl pravděpodobně schopen článek porozumět za předpokladu, že by si dohledal doplňující informace k některým odborným výrazům a disponoval by základními znalostmi v oblasti matematiky a statistiky. Hlubší demografické vzdělání není k přečtení článku nutností, neboť konstrukce jednotlivých ukazatelů je srozumitelně vysvětlena. Běžný čtenář by ale asi neměl zájem číst text tohoto charakteru, neboť bez znalosti souvislostí s dalšími demografickými jevy mu nepřináší žádné cenné informace a nijak ho neobohacuje. O text se tedy bude zajímat spíše osoba, která se pohybuje v dané oblasti a dovede příslušné informace zhodnotit na pozadí vlastního přehledu o demografické situaci.

2.2.2. Vnitrotextové faktory

Téma a obsah

Tématem článku je legalizace homosexuálních párů v Evropě. Autor se touto tematikou zabývá jak z hlediska legislativy, tak statistiky. Snaží se zjistit, co je obsahem jednotlivých zákonů o registrovaném partnerství, určit úroveň registrace s pomocí nástrojů používaných pro analýzu sňatečnosti a porovnat výsledné ukazatele na mezinárodní úrovni. Jak již bylo řečeno výše, registrace je pro demografii nový druh události, která se vyskytuje teprve od roku 1989. Na rozdíl od ostatních událostí (sňatek, úmrtí nebo narození) pro ni ještě nejsou sestaveny ukazatele ani postupy pozorování a analýzy. Článek je pro demografii velmi přínosný, neboť se pro registraci homosexuálního partnerství pokouší najít vhodné metody pozorování.

Autor v úvodu nastiňuje stručnou historii procesu legalizace homosexuálních párů napříč Evropou a podává ucelený přehled o tom, jak jednotlivé země postupně schvalovaly příslušné zákony. Dále čtenáře seznamuje se svou metodou pozorování a analýzy a stanovuje dvě hypotézy. Jejich prokázání nebo vyvrácení je následně řešeno v dalších částech článku a jeho závěru, který už není součástí této práce. V druhém oddílu článku autor nastiňuje situaci v Evropě, jež provázela legislativní změny ve prospěch homosexuálních párů, a to zejména z hlediska úrovně sňatečnosti. Třetí část se věnuje obsahu pojmu registrované partnerství v jednotlivých zemích, způsobu registrace a následné evidence tohoto jevu. V překlada je ještě

obsaženo i několik stránek ze čtvrté kapitoly, kde autor sestavuje příslušné ukazatele pro měření úrovně registrace a v podkapitole se snaží vysvětlit rozdíly v jednotlivých zemích pomocí odlišné legislativy. Vše je doprovázeno tabulkami, grafy, poznámkami pod čarou a četnými odkazy na bibliografii.

Lexikum

Vzhledem k odbornému charakteru článku se k charakteristickým prvkům jeho lexikální stránky řadí termíny, a to hned z několika oblastí: demografie, statistika, matematika, legislativa i sociologie.

Předmětem demografického studia je demografická reprodukce, neboli neustálá obnova lidských populací v důsledku procesu rození a vymírání. Tento proces se označuje jako přirozená měna nebo přirozený pohyb obyvatelstva. Dále se demografie zabývá i mechanickou měnou neboli migracemi. Do procesu demografické reprodukce patří demografické události jako je sňatek, rozvod, narození a úmrtí. V překládaném textu se tedy za termíny v tomto smyslu považují slova jako *mariage, divorce, naissance, décès, migration*, nebo i *remariage*, a také základní vymezení výše zmíněného předmětu demografie *composante naturelle et migratoire de la dynamique démographique*. Demografie dále upravuje získané údaje do procesů porodnosti, plodnosti, sňatečnosti, úmrtnosti a dalších. V tomto smyslu chápeme jako termíny výrazy *nuptialité* nebo *fécondité*. Demografická analýza používá při svém studiu populačního vývoje demografické ukazatele a zkoumanou populaci rozděluje do skupin podle věku, rodinného stavu nebo v případě analýzy sňatečnosti podle délky trvání manželství. V překládaném textu najdeme tedy výrazy jako *taux de nuptialité, taux brut de nuptialité, classe d'âge, durée de mariage*. Vzhledem k tématu článku bychom mohli za termíny považovat i slovní spojení jako *couple homosexuel* a *couple hétérosexuel, couple féminin* a *couple masculin*, protože tyto výrazy označují přesně definovanou skutečnost a jejich význam se v zájmu zachování informační a odborné hodnoty článku nesmí změnit. Dalo by se říci, že článek Patricka Festyho je jedním z prvních, který se zabývá analýzou registrovaného partnerství, a zavádí do demografické terminologie nové výrazy, jako například *partenariat, partenariat enregistré, enregistrement, taux brut d'enregistrement*. Jako demografické termíny můžeme dále chápat i slovní spojení *grossesse pré-nuptiale, cohabitation légale* nebo *cohabitation*. V demografii se také často setkáváme s označením pro některé skutečnosti. Například *état civil, registre de population* nebo *recensement*.

Do oblasti legislativy a práva patří slovní spojení *adopter des législations, entrée en vigueur de la loi, non-discrimination, reconnaissance légale, adoption (d'enfants)* nebo

označení zákonů a vyhlášek týkajících se registrovaného partnerství (*article 16 de la loi du 6 août 2004, décret numéro 99-1090*). Dále také výrazy užívané při hodnocení právního statutu homosexuálních párů, například *légalisation des couples homosexuels, norme juridique, légitimité, conséquences légales/juridiques*. Státní administrativa používá názvů různých institucí, úřadů a postů ve státní správě, jako *officier d'état civil, greffe du tribunal d'instance, ministère de la Justice* a další.

Text se týká hodnocení úrovně daného jevu a jeho vývoje za určité časové období. Proto často narazíme na výrazy hodnotící momentální stav a procesy, které mu předcházely. Například *fréquence, systématique, taux faible, taux élevé, stabilisation, minimum, chute de nombre, baisse du nombre, hausse de nombre, recul de la nuptialité, relentissement, nuptialité se redresse/descend/s'accroît/augment*. Článek si klade za cíl zobrazit úroveň jevu i v mezinárodním měřítku. Z tohoto důvodu můžeme očekávat častý a opakovaný výskyt slov jako *disparités, différences, similitudes, comparer*.

Z tématu a cílů vybraného textu vyplývá, že se v něm budou často vyskytovat čísla a matematické a statistické výrazy, mimo jiné třeba *l'âge moyen, moyenne annuelle, proportion, nombre cumulé, rapport (de 1 à 5), ratio, pourcentage*.

Charakter článku naznačuje, že se po lexikální stránce bude vyjadřovat velmi přesně, za použití výrazů, které musí být pro čtenáře (za předpokladu, že se vyzná v dané problematice) jasně srozumitelné. Některá slovní spojení by mohla být neznámá pro běžného čtenáře, ale demograf se nad nimi nepozastaví (například názvy ukazatelů jako „míra sňatečnosti svobodných podle věku“ nebo „míra rozvodovosti podle délky trvání manželství“). Pokud autor sám některé slovní spojení vymyslel, vždy ho označí uvozovkami a vysvětlí jeho smysl (označení situace ve sňatečnosti jako *contexte de „démariage“* nebo *„crise“ du mariage*).

Gramatické jevy

Autor používá většinou autorský plurál a vyjadřuje se pomocí osobního zájmena nesamostatného *nous*. Dále se také objevuje neurčité zájmeno osobní nesamostatné *on*, které může mít různé zástupné funkce a v článku je často používáno místo osobního zájmena *nous*. Nejvýrazněji je to vidět na větě ***On*** *peut les négliger la plupart du temps, car nous verrons que les contrastes entre pays sont généralement trop accentués pour tenir à des nuances, mais des incertitudes demeurent néanmoins* (O: 506). Věta začíná zájmenem *on*, ale dále pokračuje se zájmenem *nous*, i když jde stále o stejného činitele.

Autor většinou používá přítomného času, neboť popisuje obecně platné skutečnosti, ať

už se to týká samotného procesu pozorování nebo chování zkoumaných párů, jako ve větě *Dans le couple masculin, la relation stable n'est pas nécessairement exclusive et associée à la co-résidence, comme dans le couple hétérosexuel traditionnel* (O: 497). Dále se často objevuje minulý čas složený pro odkazování na jednorázový děj ukončený v minulosti, například: *Ces mesures ont été obtenues par une procédure originale* (O: 509). Mnohem méně je zastoupeno imperfektum, které se vyskytuje zejména v situacích, kdy se autor věnuje minulému opakovanému ději (*L'âge moyen des femmes à leur mariage est compris entre 28 et 30 ans dans la plupart des pays, contre moins de 24 ans quatre décennies plus tôt, quand une sexualité de plus en plus précoce, mais difficile à vivre durablement hors du cadre légal du mariage, conduisait à régulariser hâtivement par le mariage des grossesses prénuptiales*. O: 500) nebo popisu časově neohrazené situace (*La loi sur le partenariat enregistré a été adoptée en 1989, alors que la nuptialité s'accroissait depuis quelques années* O: 502). Ostatní časy se vyskytují jen výjimečně.

V překládaném článku se často vyskytují přechodníky, na rozdíl od českých textů, kde jde o zastaralý tvar a kde se vyskytují jen výjimečně (Grepl 2003, str. 754). Podmět přechodníku je shodný s podmětem určitého slovesa a samotný přechodník vyjadřuje v daném textu hlavně prostředek: *Nous nous penchons ici sur l'usage que les couples font des procédures d'enregistrement et de mariage, en mesurant la fréquence de recours à celles-ci et en les comparant* (O: 494). Je třeba rozlišovat mezi přechodníkem a přičestím přítomným, které často nahrazuje vztažnou větu a vyjadřuje děj současný a v následujícím příkladu také příčinu: *Or, les registres ne prenant en compte les personnes qu'au moment où leur résidence dans le pays est établie...* (O: 505). Přičestí přítomné na začátku věty se může vztahovat i k ději, který bezprostředně přecházel jinému ději: *... il n'est pas toujours possible de connaître les caractéristiques des partenaires ou des conjoints qui, venant de l'étranger pour l'enregistrement de leur union, n'ont pas encore de résidence à cette date* (O: 505).

Syntax

V článku se vyskytuje mnoho výčtů, které bývají umístěny do závorčky a ukončeny zkratkou etc. Věty jsou často členěny pomocí dvojteček a středníků. V textu najdeme několik vět ukončených otazníkem. Autor si pokládá otázky v rámci stanovování hypotéz a hodlá na ně dále v textu nalézt odpovědi. Tázací věty se také vyskytují v rámci analýzy obsahu zákonů o registrovaném partnerství, kdy je soubor zjišťovacích otázek součástí metody, která hodnotí rozsah výhod poskytovaných homosexuálním i heterosexuálním párům.

Vedlejší věty jsou často nahrazeny polovětnými vazbami s infinitivem nebo přechodníkem.

Jde o prostředek větné kondenzace.

Koheze a koherence

Text je postaven na protikladech výrazů *partenariat enregistré* a *mariage, couple homosexuel* a *couple heterosexual, enregistrement a mariage, conjoints a partenaires*. Smysl celého článku závisí na pečlivém rozlišování mezi těmito opozicemi a správném používání odpovídajících výrazů. Autor v některých případech používá místo *partenariat enregistré* pouze *partenariat*, nebo *partenaires enregistrés*. V případě, že hovoří o Francii, má k dispozici ještě výraz *Pacs*, neboli francouzské označení pro registrované partnerství. Pro čtenáře není porozumění článku vůbec jednoduché, neboť pro některé zkoumané země se výše zmíněné výrazy týkají pouze homosexuálních párů, jinde zahrnují jak homosexuální tak heterosexuální páry. To v textu často není explicitně řečeno, nelze tedy automaticky přiřazovat tyto výrazy jenom k jednomu typu párů, je nutné zorientovat se v jednotlivých zákonech a text číst s ohledem na jejich obsah. Dále se v článku často vyskytuje slovo *cohabitation, cohabitation informelle*, nebo *concubinage*, které ale nelze brát za synonymum slova *cohabitation légale*. V prvním případě jde o pouhé neformální soužití páru, v druhém případě je ta samá situace zaštitěna zákonem. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že text je z hlediska koherence pro čtenáře velmi náročný, neboť například pro skutečnost „registrované partnerství“ se vyskytuje několik výrazů, které jsou synonymní pouze v textu a to ještě ne ve všech případech. Zákony jednotlivých zemí se odlišují a tím pádem se u každé z nich tento výraz vztahuje k jiné instituci, což musí mít čtenář neustále na paměti, aby dokázal odlišit, o kterém typu páru se zrovna hovoří.

Text je doplněn mnoha tabulkami, grafy, poznámkami pod čarou a odkazy na odbornou literaturu. Některé odstavce textu jsou pouhými popisy a vysvětlením zobrazeného grafu nebo čísel uvedených v tabulce. Příslušný graf či tabulka jsou vždy uvedeny v závorce, poznámky pod čarou jsou vzestupně očíslovány, na seznam literatury je odkazováno pomocí autora a roku vydání. Jediná citace bez uvedení zdroje se týká Napoleonova výroku „*les concubins ignorent la loi, la loi les ignore*“ (O: 494).

Text je logicky rozčleněn. Začíná úvodním nastíněním problematiky, poté představuje metody práce a stanovuje dvě hypotézy. Čtenář je seznámen s pozadím daného jevu a výsledky výzkumu. Na jejich základě jsou poté hledány odpovědi na stanovené hypotézy. Autor odkazuje v textu zpět (například *Comme on le pressentait, la relation entre le contenu des lois sur la légalisation des couples homosexuels et la fréquence du recours à l'enregistrement n'est pas simple est simpliste*. O: 512) i dopředu (*Nous y reviendrons plus loin*. O: 513).

2.3. Metoda překladu

2.3.1. Syntax a styl

Při překladu jsem se snažila postupovat tak, aby byl do cílového jazyka převeden význam a funkce textu. Překládaný článek je odborného charakteru, vyskytuje se v něm velké množství termínů, jejichž význam musí být v překladu zachován. Jeho základní funkcí je informovat čtenáře o zkoumaném jevu a výsledcích dosažených při výzkumu. Smysl jednotlivých slov je tedy v celém překladu klíčový, je třeba dbát na jejich přesné převedení. V odborném textu jsou jakékoliv nepřesnosti, významové odchylky či víceznačnost nepřijatelné. Úkolem překladu je nejen přenést význam, ale také zaručit, aby text v cílovém jazyce působil přirozeně a nenásilně. Do češtiny tedy musí být převeden za pomoci termínů, se kterými pracuje česká odborná veřejnost. Zároveň je nutné text sestavit tak, aby byl pro čtenáře srozumitelný a čitelný. Vzhledem k tomu, že text pojednává o situaci mimo Českou republiku, musí se v něm nutně objevit cizí prvky. Tyto prvky ale nesmí působit rušivě.

Z výše uvedeného plyne i nutnost zachovat při překladu časté opakování slov v originálu. Důraz není kladen na stylistickou stavbu textu a hledání synonym za účelem toho, aby se co nejméně výrazů opakovalo. Naopak, většinu slov, například „rozdíl“, „pokles“, „nárůst“, „registrace“ a další je nutné opakovat, neboť jde o slova klíčová, která čtenáři umožňují orientovat se v textu.

Při překladu bylo nutné použít odbornou literaturu, jmenovitě vysokoškolská skripta *Základy demografie* (Kalibová 2002) a zahraniční učebnici *Démographie: analyse et synthèse*, volume I (Caselli, Vallin, Wunsch, 2001) pro orientaci v demografických termínech a správné převedení názvů demografických ukazatelů.

2.3.2. Uspořádání a členění textu

Francouzský originál je charakteristický hojným výskytem dvojteček a středníků. V rámci zachování přehlednosti a srozumitelnosti byly v českém překladu věty členěné středníky rozděleny na několik vět samostatných:

L'enregistrement se cantonne aux partenariats homosexuels dans les pays nordiques, où la protection sociale passe essentiellement par l'individu ; il s'étend aux couples homosexuels et hétérosexuels et il semble nettement plus fréquent dans des pays qui donnent plus de place aux droits conjugaux « dérivés », comme la France et les Pays-Bas ; son application aux fratries et autres situations de co-résidence est en cours de discussion dans d'autres pays,

après la Belgique. (O: 499)

V severských zemích, kde je sociální péče zaměřena na jednotlivce, se registrace stává exkluzivní záležitostí homosexuálních párů. Naopak v zemích, jako je například Francie a Nizozemsko, jejichž sociální podpora vychází z rodinného stavu osob, dochází k registraci zdá se častěji a to u párů homosexuálních i heterosexuálních. Podle vzoru Belgie je i v dalších zemích nyní zvažováno rozšíření registrace na sourozenecké a další typy společných domácností. (P: 11-12)

Věty členěné dvojtečkou byly většinou převedeny do češtiny takovým způsobem, že v nich tohoto dělicího znaménka nebylo potřeba (díky rozčlenění do více vět, použití závorek, čárek nebo pomlček):

La procédure d'enregistrement des partenariats (homosexuels) est la même que celle des mariages (hétérosexuels), sauf un point : elle exclut l'intervention des églises. (O: 504)

Registrace homosexuálů se evidují stejným způsobem jako sňatky heterosexuálů, jen do nich nesmí zasahovat církev. (P: 16)

2.3.3. Překladatelské postupy

Transpozice

Ke transpozici může dojít mezi slovními druhy, kdy tentýž sémantický obsah je v cílovém textu vyjádřen jiným slovním druhem než v originálu. Jako v následujícím příkladu, kdy je francouzské přídavné jméno *récente* do češtiny transponováno v podobně příslovce *nedávno*:

*...une publication **récente** de l'Ined...* (O: 494)

*Ined **nedávno** vydal publikaci...* (P: 9)

V následujících příkladech je podstatné jméno převedeno do překladu adjektivem:

*la statistique des enregistrements n'a pas atteint le degré de **systematisation** de celle des mariages...*(O: 496)

*evidence registrací není natolik **systematická** jako evidence sňatků* (P: 8)

*...les **différences** de taux d'enregistrement...*(O: 512)

*...**rozdílné** míry registrace...*(P: 25)

Ke transpozici dochází i nahrazením francouzského podstatného jména českým adverbium:

...avec cinq ou six années de retard... (O: 501)

...o pět až šest let později... (P: 14)

Dále vzniká také transpozice syntaktická, kdy je větný člen nahrazen vedlejší větou. V těchto větách je francouzské příčestí přítomné v češtině nahrazeno vedlejší větou:

*Or, les registres **ne prenant** en compte les personnes qu'au moment où leur résidence dans le pays est établie...* (O: 505)

*Vzhledem k tomu, že **do registru se osoba dostane až ve chvíli**, kdy získá v dané zemi trvalé bydliště...*(P: 17)

Při syntaktické transpozici se mění i rod sloves z pasivního na aktivní:

*...en Finlande, l'information détaillée **est publiée**...*(O: 505)

*...Finsko **vydává** natolik detailní informace...*(P: 18)

nebo z aktivního na pasivní:

*...les contrastes entre pays sont généralement trop accentués pour **tenir à ces nuances**...*(O: 506)

*...rozdíly mezi zeměmi jsou většinou příliš výrazné na to, aby **byly způsobeny** malými detaily.*
(P: 18)

K transpozici může dojít i při převodu francouzských podstatných jmen do češtiny. Tato substantiva často vyjadřují děj, což lze v češtině mnohem lépe vyjádřit pomocí slovesa:

entrée en vigueur de la loi (O: 495, tabulka)

zákon vstoupil v platnost (P: 8, tabulka)

*Dans les pays ayant proposé plus récemment une reconnaissance aux couples homosexuels (Islande, Pays-Bas, Finlande), **l'équilibre** numérique entre couples gays et lesbiens s'établit presque immédiatement dans les années 2000.* (O: 512)

*V zemích jako Island, Nizozemsko a Finsko, které zákon o registrovaném partnerství schválily teprve nedávno, se počet registrovaných párů obou pohlaví **vyrovnal** téměř okamžitě hned v prvních letech 21. století.* (P: 24)

*L'Allemagne constitue une exception notable puisque les partenariats des années récentes sont à large **prépondérance** masculine, comme ils l'étaient en Scandinavie dix ans plus tôt.*
(O: 512)

*Pozoruhodnou výjimku představuje Německo, kde výrazně **převažují** mužské páry, tak jako tomu bylo o deset let dříve ve Skandinávii.* (P: 24)

Koncentrace

Ke koncentraci dochází z důvodu analytičnosti francouzštiny a syntetičnosti češtiny. Český překlad používá pouze jedno slovo tam, kde má francouzský originál slov více. Příklady

najdeme mezi slovesy, třeba spojení *mettre en place*, jehož význam závisí na kontextu a v tomto textu je nahrazeno slovesem „vyvinout“:

...*des instruments mis en place par les statisticiens...*(O: 496)

...*nástroje, které statistikové vyvinuli...*(P: 9)

Koncentraci najdeme i mezi demografickými termíny. Výraz „exponovaná populace“ patří k běžné slovní zásobě českých demografů:

Population « exposée au risque » (O: 494)

exponovaná populace (P: 7)

Dále se koncentrace vyskytuje i mezi běžně používanými podstatnými jmény:

état civil (O: 503)   *matrika* (P: 16)

l'officier d'état civil (O:503) *matrikář* (P: 16)

frères et soeurs (O: 505)   *sourozenci* (P: 17)

Diluce

Diluce je opakem koncentrace, čeština používá víceslovný výraz tam, kde se francouzský výraz skládá pouze s jednoho slova. Příklady najdeme hlavně mezi výrazy specifickými pro demografii:

recensement (O: 496)   *sčítání lidu* (P: 9)

enquête (O: 496)   *výběrové šetření* (P: 9)

co-résidence (O: 497)   *život v jedné domácnosti, společná domácnost* (P: 10)

remariage (O: 499)   *opakovaný sňatek* (P: 12)

Modulace

Modulace je nutná tam, kde není přímý nebo transponovaný ekvivalent dostačující. Výpověď v cílovém jazyce je nutné pozměnit tak, aby v daném jazyce zněla přirozeně. Například výraz „non-discrimination“ nelze přesně převést do češtiny jako „ne-diskriminace“, takové slovo by čtenáři asi nedávalo smysl. Proto je v překladu pro tu samou skutečnost použita jiná formulace:

...*la revendication de non-discrimination des couples en fonction de leur orientation sexuelle...*(O: 494)

...požadavky párů na **rovné příležitosti** bez ohledu na sexuální orientaci... (P: 6)

V následujících příkladech představuje české řešení modulaci originálního výrazu, původní smysl zůstává zachován:

...n'a jamais été aussi fausse (O: 494)

...nikdy neměl tak daleko k pravdě (P: 7)

la loi d'enregistrement est suffisamment **ancienne** (O: 506)

kdy zákon **platí** po dostatečně dlouhou dobu (P: 19)

K modulaci dochází i při transpozici z aktiva do pasiva a naopak, kdy se ke gramatické změně přidává i změna lexikální:

...ce déficit peut être **envisagé comme un frein** à la légalisation de leur union par les homosexuels. (O: 508)

Tento **nedostatek může homosexuály odrazovat** od uzavření registrovaného partnerství...(P: 21)

Explicitace

V rámci lexikální stránky textu bylo také nutné vyřešit slovo *démariage*, které autor nově vytvořil. České řešení vychází z kapitoly II, kde Patrick Festy vysvětluje, co vlastně tímto výrazem má na mysli. Z tohoto důvodu je nakonec výraz „nezájem o sňatek“ explicitnější a napovídá čtenáři o co se jedná.

Český text je explicitnější i v případech, kdy autor používá cizojazyčné výrazy. V překladu se místo nich vyskytují české ekvivalenty, které jsou jasnějším a přesnějším vyjádřením. Patrick Festy ponechává v textu německý název pro spolkové země *Länder*, zřejmě proto, že ve francouzštině nenašel vhodné označení. Zatímco čeština má právě označení „spolková země“. Dále je v překladu do češtiny převedeno i latinské spojení použité v prvním odstavci první hypotézy:

En Allemagne, la loi laisse une large liberté aux autorités locales et régionales (**Länder**)...(O: 503)

V Německu mají místní a **spolkové** úřady velkou autonomii...(P: 16)

C'est **a fortiori** le cas dans les autres pays...(O: 497)

Což je **tím spíše** případ ostatních zemí. (P: 10)

Etoffement, dépouillement

Tento překladatelský postup se týká předložek, které mívají často vágní význam a při překladu do druhého jazyka musí být doplněny plnějším výrazem. Posílení pomocného slova se nazývá *étouffement*, opačný proces *dépouillement*. K prvnímu procesu dochází zejména při překladu do francouzštiny, k druhému při překladu do češtiny. Právě k *dépouillement* se vztahují následující příklady týkající se názvů zákonů:

*La loi **ouvrant** le mariage au couples homosexuels* (O: 495, tabulka)

*zákon **o** manželství homosexuálů* (P: 8, tabulka)

*Lois **relatives** au partenariat* (O: 497)

*zákony **o** registrovaném partnerství* (P: 9)

*la loi qui **institue** le partenariat homosexuel* (O: 501)

*zákon **o** registrovaném partnerství* (P: 14)

V následujícím výrazu je francouzská formulace také plnější než česká:

...faire l'objet d'un choix... (O: 503)

...na přání ...(P: 16)

K *dépouillement* dochází i v následujících příkladech: minulý čas je nahrazen předložkou a substantivem, respektive slovesem a předložkou

*...au moment où **a débuté** le long débat...* (O: 502)

*...i **na počátku** dlouhé diskuze...*(P: 15)

*....une reprise spectaculaire **s'est installée**....* (O: 502)

*....**došlo k** razantnímu obratu.....*(P: 15)

2.4. Překladatelské problémy

2.4.1. Termíny

Hlavním překladatelským problémem v oblasti lexika je samotný název instituce „registrované partnerství“. Jak se může čtenář v článku dovědět, v každé zemi toto označení znamená něco jiného, ať už rozsahem poskytovaných práv nebo i cílovou skupinou osob, neboť někde se registrace týká pouze homosexuálních párů, jinde i heterosexuálních párů. Sám autor používá ve svém článku několik označení: *partenariat enregistré*, *partenariat confirmé*, *partenariat*, nebo *partenaires enregistrés*, pro francouzskou obdobu má ještě k dispozici název *Pacs* a od něj odvozené sloveso *se pacser* nebo přídavné jméno *pacsé*. Výraz „registrované partnerství“ tedy v tomto článku nemá funkci přesně definovaného termínu, ale pouze textového synonyma. Zastupuje v češtině jak všeobecný francouzský název *partenariat enregistré*, tak francouzské označení *Pacs*. Dále je už úkolem čtenáře rozlišovat na základě pozorného čtení článku, co pro jednotlivou zemi daný výraz vlastně označuje. Obdobně je pro výrazy odvozené od slova *Pacs* v překladu použito výrazů „registrovat se“, „registrovaný“ a podobně.

Dalším lexikálním problémem je výraz „kohabitace“. Ve francouzském textu přirozeně znějící slova *cohabitation*, *cohabitation informelle* nebo *concubinage* označují situaci, kdy spolu partneři žijí a sdílejí jednu domácnost, ale jejich vztah není potvrzen žádnou formální institucí. Česká statistika používá v tomto případě výraz „faktické manželství“, které ale v tomto kontextu nelze použít, vzhledem k tomu, že v článku se výraz *cohabitation* vztahuje i na homosexuální páry, které do manželství vstoupit nemohou. Ze stejného důvodu nelze použít ani další ekvivalent „nesezdané soužití“. Vzhledem k tomu, že vysokoškolská učebnice *Základy demografie* (Kalibová 2002, str. 32) používá jako jeden z českých výrazů pro tento jev slovo „kohabitace“, byl tento název zvolen jako vhodné řešení pro překlad *cohabitation*. V tomto smyslu je i název belgické instituce *cohabitation légale* překládán jako „zákonná kohabitace“.

Problémy při překladu činí i výraz *résidence*, který hraje velkou roli v evidenci demografických událostí. Podle publikace *Démographie: analyse et synthèse*, volume I (Caselli, Vallin, Wunsch, 2001, str. 480) se tímto výrazem myslí *...un lieu où il a coutume d'habiter. Cette coutume doit être définie de façon suffisamment claire pour qu'à tout instant on puisse attribuer à chaque individu un lieu de résidence et un seul*. Na základě této definice bylo zvoleno překladatelské řešení „trvalé bydliště“.

2.4.2. Demografické ukazatele

Samotný název demografického ukazatele už obsahuje informace o tom, jak byl ukazatel konstruován a k jakému jevu se vztahuje. Proto je nutné ho v překladu pečlivě převést a vždy uvádět jeho celé znění. Například českým ekvivalentem pro *taux brut de nuptialité* je „hrubá míra sňatečnosti“. V zájmu zachování srozumitelnosti a odborné úrovně textu je nutné ve většině případů uvádět celý název, neboť samotné označení „míra“ by se mohlo vztahovat i k jiným jevům (porodnost, rozvodovost, atd.), vynechání přívlastku „hrubá“ by mohlo být pro čtenáře matoucí ohledně toho, co má daný ukazatel ve jmenovateli. Hrubé míry se totiž vždy vztahují k počtu všech obyvatel k určitému datu. Je tedy jasné, že tvorba názvů demografických ukazatelů má přesně daná pravidla, pomocí kterých můžeme do češtiny převést název nového ukazatele. *Taux brut d'enregistrement* bude tedy „hrubá míra registrace“.

V textu se objevují i názvy dalších demografických ukazatelů a pomocných kategorií. Překladatel je musí v textu vyhledat a poté za pomoci demografické literatury převést správně do češtiny. Patří sem například *taux de nuptialité par âge* - míry sňatečnosti podle věku, *âge moyen des femmes à leur premier mariage* - průměrný věk žen při prvním sňatku, *classe d'âge* - věková skupina. Při zmínce o rozvodovosti hovoří autor o *taux aux différentes durées de mariage*, neboli český míry rozvodovosti podle délky trvání manželství.

2.4.3. Zájmeno *on*

Neurčitému osobnímu zájmenu odpovídají v češtině různé výrazy. Někdy zastupuje osobní zájmeno *nous*, jako ve výše zmíněné větě *On peut les négliger la plupart du temps, car nous verrons que les contrastes entre pays sont généralement trop accentués pour tenir à des nuances, mais des incertitudes demeurent néanmoins* (O: 506), kde byl v českém překladu použit autorský plurál: *I když některé nejasnosti přetrvávají, můžeme je po většinu času zanedbat, neboť dále uvidíme, že rozdíly mezi zeměmi jsou většinou příliš výrazné na to, aby byly způsobeny malými detaily* (P:18). Význam zájmena *on* v ostatních případech závisí na kontextu. Například ve druhém odstavci podkapitoly, která definuje první hypotézu, se mluví o mužském homosexuálním páru a zájmeno *on* se tak vztahuje k všeobecné situaci těchto párů: *on vit seul ou ensemble, on entretient une relation exclusive ou non, on se comporte différemment à l'intérieur et à l'extérieur de la relation stable* (O: 497). Tento význam je zachován i v českém překladu: *Partneři žijí společně nebo každý zvlášť, mají buď jednoho nebo více partnerů a uvnitř svého stálého vztahu se chovají jinak než na veřejnosti.* (P: 10)

2.4.4. Přechodníky

Způsob převedení přechodníku do češtiny závisí na kontextu. I když čeština má přechodníkový tvar sloves, jde o formu spíše knižní, v běžném jazyce zřídka užívanou (Grepel 2003, str. 754). Proto byl francouzský přechodník v českém překladu řešen jinými způsoby, například určitým tvarem slovesa:

*Le second saisit l'aspect positif de la légalisation **en mesurant** le surplus relatif de conséquences juridiques apporté par l'enregistrement des couples homosexuels par rapport aux couples restant sous régime de la seule cohabitation informelle ; ...*(O: 509)

Druhý ukazatel hodnotí kladný dopad registrace. Měří rozsah právních výhod, kterých se registrovaným partnerům dostává oproti párům žijícím pouze v neformálním svazku. (P: 21)

V mnoha případech byla věta v cílovém jazyce natolik přetvořena, že bylo sloveso, které se v originále vyskytovalo v přechodníkovém tvaru, zcela vynecháno:

*Cependant, à la différence de la Suède (et des autres pays), il ne s'agissait pas de personnes dénombrées lors de l'enregistrement tout au long de l'année mais de personnes comptabilisées à une date précise (31 décembre), **en distinguant** celles qui étaient encore engagées dans un partenariat et celles qui ne l'étaient plus, par suite d'une séparation ou du décès du partenaire. (O: 505)*

Ovšem na rozdíl od Švédska (a jiných zemí) nešlo o počty osob, které se během celého roku zaregistrovaly, ale o osoby, které k jednomu datu (31. prosince) žily v registrovaném partnerství nebo jím prošly (ale svou registraci zrušily nebo zanikla úmrtím jednoho z partnerů). (P: 18)

2.4.5. Reálie

Třetí kapitolu uvádí autor zmínkou u způsobu práce demografů a zmiňuje zakladatele demografie Johna Graunta, který si jako první všiml pravidelností ve vymírání londýnského obyvatelstva. Pracoval se záznamy o úmrtích pro Londýn a jeho okolí a své objevy publikoval v roce 1662 v knize *Natural and political observation, made upon the bills of mortality*. Tato skutečnost je každému demografovi známa (viz Základy demografie, 2002, str. 7), proto není v překladu nutné dále vysvětlovat, o co se jedná.

Patrick Festy také cituje Napoleona: *les concubins ignorent la loi, la loi les ignore* (O: 494). V případě Napoleona není nutné v překladu vysvětlovat, o koho jde. Naopak uvedený citát nepatří k notoricky známým výroky, u kterých by bylo nutné zachovat znění pod jakým jsou známy.

2.5. Závěr

Překlad tohoto textu byl pro mě velmi cennou zkušeností. Díky tomu, že se jedná o odborný článek jsem si uvědomila, jak důležitou stránku hraje obsah sdělení. Překlad musí mít pro svého čtenáře – demografa stejnou hodnotu jakou má pro čtenáře – demografa originál. Proto je nutné věnovat zvláštní pozornost nejen gramatické stránce překladu nebo funkční větné perspektivě, ale i převedení odborných demografických termínů a ukazatelů. Dá se říci, že pro odborníka z tohoto oboru není například aktuální členění větné natolik důležité, jako správný převod obsažené informace. Proto představovaly právě výrazy z oblasti demografie, statistiky a legislativy největší překladatelské problémy. Při překladu jsem se soustředila na to, aby výsledný text zněl českému čtenáři přirozeně a srozumitelně. Zároveň jsem se snažila zachovat funkční ekvivalenci překladu s originálem a věcnou správnost informací.

Použitá literatura

Primární literatura

FESTY, P. 2006. La légalisation des couples homosexuels en Europe. *Population*. 2006, vol.61 n°4, str. 493-531. ISSN 0032-4663

Sekundární literatura

CASELLI, G.; VALLIN J.; WUNSCH G. 2001. *Démographie: analyse et synthèse, Volume 1*. Paris: INED, 2001. ISBN 2-7332-2011-X.

KALIBOVÁ, K. 2002. *Úvod do demografie*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0222-9.

Příručky a slovníky

Francouzsko-český slovník. 1997. Olomouc: FIN Publishing, 1997. ISBN 80-86002-30-6

GREPL, M. a kol. 2003. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-134-4

HEINDRICH, J.; RADINA, O.; TLÁSKAL, J. 2001. *Francouzská mluvnice*. Plzeň: Fraus, 2001. ISBN 80-7238-064-8

Le Nouveau Petit Robert. 2008. Paris : Dictionnaires Le Robert – SEJER, 2008. ISBN 978-2-84902-386-0

TIONOVÁ, A. a kol. 2000. *Francouzština pro pokročilé*. Voznice: Leda, 2000. ISBN 80-85927-80-2.

Příloha: Text originálu

La légalisation des couples homosexuels en Europe

Patrick FESTY*

L'ouverture du mariage ou du partenariat enregistré aux couples homosexuels a fait l'objet de débats intenses et très polémiques lorsqu'ils ont été institués. Neuf pays européens ont adopté des législations dans ce sens entre 1989 et 2003 et, avec le recul, il est maintenant possible d'examiner comment ces comportements sont entrés dans les mœurs. C'est l'objet de l'article de Patrick FESTY, qui analyse les séries statistiques de neuf pays européens sur l'union homosexuelle. Il rappelle d'abord que le mouvement de légalisation des couples de même sexe prend place dans un mouvement général de désaffection à l'égard de l'institution matrimoniale (sauf peut-être au Danemark), qui ne peut pas être sans effet sur l'intensité du recours à la nouvelle législation. Les différences entre pays dans la fréquence des enregistrements ne s'expliquent pas par les différences dans l'étendue des droits inscrits dans la loi : les pays qui accordent le plus aux couples enregistrés ne sont pas ceux où l'on recourt le plus à l'enregistrement. Les couples masculins dominent dans les débuts, mais lorsque la fréquence des enregistrements se stabilise, les couples féminins les rattrapent, voire les dépassent.

À la suite du Danemark en 1989, dix autres pays européens ont offert aux couples la possibilité de légaliser leur union par une procédure d'enregistrement distincte du mariage (tableau 1). Dans sept pays (les cinq pays nordiques, l'Allemagne et le Royaume-Uni⁽¹⁾), la loi ne s'est adressée qu'aux couples de même sexe, en créant un « partenariat »; dans les quatre autres (les pays du Benelux⁽²⁾ et la France), elle a concerné à la fois les homosexuels et les hétérosexuels, les dispositifs ayant des appellations variées. En outre, les Pays-Bas puis la Belgique ont étendu aux homosexuels la possibilité de se marier, après leur avoir ouvert la voie du partenariat et de la cohabitation légale quelques années plus tôt⁽³⁾.

* Institut national d'études démographiques.

⁽¹⁾ Le cas du partenariat au Royaume-Uni n'est pas étudié ici.

⁽²⁾ Le cas du partenariat homosexuel et hétérosexuel au Luxembourg n'est pas étudié ici.

⁽³⁾ Le cas de l'Espagne, où le mariage a été ouvert aux homosexuels sans forme alternative d'enregistrement, n'est pas étudié ici.

Ces avancées juridiques sont à situer dans un contexte large qui englobe à la fois la diversification des formes conjugales, le souci d'étendre les protections et solidarités réservées jusqu'alors aux personnes mariées (de sexe différent) et la revendication de non-discrimination des couples en fonction de leur orientation sexuelle. Plus généralement, elles contribuent au mouvement qui éloigne, depuis quarante ans, la famille européenne occidentale du monopole réservé jusqu'alors au mariage (hétérosexuel) comme forme instituée du couple. La formule de Napoléon, « les concubins ignorent la loi, la loi les ignore », n'a jamais été aussi fausse.

On peut en prendre la mesure en droit, en comparant simultanément la situation faite aux couples homosexuels et hétérosexuels et celle faite aux couples selon leur statut (mariés, enregistrés en dehors du mariage et simples cohabitants). C'est l'objet d'une publication récente de l'Ined (Waaldijk, 2004). Nous nous penchons ici sur l'usage que les couples font des procédures d'enregistrement et de mariage, en mesurant la fréquence de recours à celles-ci et en les comparant. Nous nous appuyons pour cela sur les statistiques d'enregistrement, comme on le fait classiquement sur celles de mariage, et nous établissons dans quelle proportion s'engagent les couples visés par les lois des différents pays, dans les années qui suivent la mise en place de celles-ci. Au cœur de l'étude se trouve la mesure du comportement des couples homosexuels face à des procédures de légalisation alternatives au mariage, à laquelle s'ajoute tout naturellement la mesure de la nuptialité de ces mêmes couples quand, aux Pays-Bas et en Belgique, leur est ouverte la possibilité de se marier.

Usuelle en démographie, l'analyse de la nuptialité consiste, pour l'essentiel, à déterminer la proportion d'adultes qui se marient et à étudier ses variations à travers le temps, l'espace, les groupes sociaux, etc. Soucieuse de définir avec précision la population « exposée au risque », la statistique démographique a cependant toujours ignoré que le mariage était réservé jusqu'à présent aux couples hétérosexuels, en se fondant implicitement sur le fait que les homosexuels ne représentent qu'une proportion marginale qu'on peut ignorer sans grandes conséquences.

Quand la recherche porte sur les couples de même sexe, il devient nécessaire d'élaborer pour eux des outils d'observation et de mesure qui permettent à la fois d'étudier leur comportement et de le comparer à celui des couples hétérosexuels. Ainsi, le présent article repose sur la possibilité de distinguer, dans le dénombrement des mariages et des enregistrements alternatifs au mariage, ceux qui sont le fait des couples homosexuels et hétérosexuels chaque fois que la procédure est ouverte simultanément aux uns et aux autres. Il est par ailleurs nécessaire de pouvoir dénombrer les couples eux-mêmes en distinguant ceux dans lesquels les conjoints sont de même sexe et ceux qui sont de sexe différent.

Comme le plus souvent en démographie, les statistiques nécessaires à la recherche émanent principalement de deux catégories de sources gérées

TABLEAU 1. – CHRONOLOGIE LÉGISLATIVE

Danemark	7 juin 1989	Adoption de la loi sur le partenariat enregistré des couples homosexuels (<i>registeret partnerskab</i>)
	1 ^{er} octobre 1989	Entrée en vigueur de la loi
Norvège	30 avril 1993	Adoption de la loi sur le partenariat enregistré des couples homosexuels (<i>registrert partnerskap</i>)
	1 ^{er} août 1993	Entrée en vigueur de la loi
Suède	23 juin 1994	Adoption de la loi sur le partenariat enregistré des couples homosexuels (<i>registerat partnerskap</i>)
	1 ^{er} janvier 1995	Entrée en vigueur de la loi
Islande	12 juin 1996	Adoption de la loi sur le partenariat confirmé des couples homosexuels (<i>stáðfest samvist</i>)
	27 juin 1996	Entrée en vigueur de la loi
Pays-Bas	5 juillet 1997	Adoption de la loi sur le partenariat enregistré des couples homosexuels et hétérosexuels (<i>geregistreerd partnerschap</i>)
	1 ^{er} janvier 1998	Entrée en vigueur de la loi
Belgique	23 novembre 1998	Adoption de la loi sur la cohabitation légale des duos de personnes en couple ou non en couple, de même sexe ou de sexe différent
	1 ^{er} janvier 2000	Entrée en vigueur de la loi
France	15 novembre 1999	Adoption de la loi sur le pacte civil de solidarité des couples homosexuels et hétérosexuels
	15 novembre 1999	Entrée en vigueur de la loi
Pays-Bas	21 décembre 2000	Adoption de la loi ouvrant le mariage aux couples homosexuels (<i>huwelijk</i>)
	1 ^{er} avril 2001	Entrée en vigueur de la loi
Allemagne	16 février 2001	Adoption de la loi sur le partenariat enregistré des couples homosexuels (<i>Lebenspartnerschaft</i>)
	1 ^{er} août 2001	Entrée en vigueur de la loi
Finlande	9 novembre 2001	Adoption de la loi sur le partenariat enregistré des couples homosexuels (<i>rekisteröidystä parisuhteesta</i>)
	1 ^{er} mars 2002	Entrée en vigueur de la loi
Belgique	13 février 2003	Adoption de la loi ouvrant le mariage aux couples homosexuels
	1 ^{er} juin 2003	Entrée en vigueur de la loi
Pour mémoire		
Luxembourg	9 juillet 2004	Adoption de la loi sur le partenariat des couples homosexuels et hétérosexuels
	1 ^{er} novembre 2004	Entrée en vigueur de la loi
Royaume-Uni	18 novembre 2004	Adoption de la loi sur le partenariat enregistré des couples homosexuels (<i>civil partnership</i>)
	5 décembre 2005	Entrée en vigueur de la loi
Espagne	30 juin 2005	Adoption de la loi ouvrant le mariage aux couples homosexuels (<i>matrimonio</i>)
	3 juillet 2005	Entrée en vigueur de la loi
Canada	19 juillet 2005	Adoption de la loi ouvrant le mariage aux couples homosexuels
	20 juillet 2005	Entrée en vigueur de la loi

par les instituts nationaux de statistique : l'état civil pour les mariages ou les enregistrements alternatifs, et les recensements (ou leurs équivalents : registres de population, grandes enquêtes) pour le dénombrement des couples. La plupart des données figurent dans les publications des instituts de statistique (très souvent sur leurs sites internet pour les informations récentes), avec deux réserves essentielles :

- la statistique des enregistrements n'a pas atteint le degré de systématisation de celle des mariages, parce que les petits effectifs empêchent la publication des mêmes détails, ou parce que la source est spécifique et qu'elle se heurte à des obstacles depuis longtemps surmontés par l'état civil;

- le dénombrement des couples homosexuels suppose une adaptation des instruments mis en place par les statisticiens pour comptabiliser les couples hétérosexuels afin de faire face aux particularités du groupe, un effort qui n'a pas toujours été fait à ce jour.

La mise en place d'un réseau de correspondants auprès des instituts de statistique des différents pays a permis d'accéder aux données disponibles, y compris quand celles-ci n'étaient pas publiées⁽⁴⁾. Nous avons procédé à des estimations quand il a fallu pallier des lacunes.

I. Le cadre d'observation et d'analyse

Depuis quinze ans au Danemark, les couples homosexuels peuvent légaliser leur union par une procédure autre que celle du mariage. Ceux qui l'ont fait ont été enregistrés en mairie, à l'instar des couples qui se marient. L'une des conséquences légales attachées à cet acte est le changement d'état civil des partenaires, dont la statistique danoise fait la chronique depuis 1989. Nous utilisons ces données pour étudier le recours des couples à l'enregistrement de leur union, hors des liens du mariage.

La loi mise en application au Danemark en 1989 a ensuite eu des équivalents plus ou moins proches dans divers pays d'Europe, jusqu'en 2002 en Finlande. On dispose donc de l'enregistrement des unions dans ces pays sur des durées variables, la plus courte étant limitée à trois ans.

Dans cet article, nous examinons les similitudes et les disparités entre pays en matière d'enregistrement des unions. L'idée sous-jacente est que les similitudes pourraient refléter des proximités dans le cadre contextuel qu'offrent les pays, au premier rang desquelles des similitudes dans les termes de leurs lois. Réciproquement, les disparités pourraient refléter

---

⁽⁴⁾ Nous remercions pour leur contribution Turid Noack et Ane Seierstad (Statistique Norvège), Jan Latten et Lisbeth Steinhof (Bureau central de statistique, Pays-Bas), Anna Qvist (Statistique Danemark), Ólóf Gardarsdóttir (*Hagstofa*, Islande), Gunar Andersson (*Max Planck Institute for Demographic Research*, Allemagne).

celles des cadres contextuels nationaux, en particulier au niveau des législations. L'étude démographique comparée est donc une étape vers une analyse interprétative, qui intégrera aussi les résultats de l'analyse juridique comparée.

Nous comparons ensuite la fréquence de légalisation de leur union par les couples homosexuels à la nuptialité des couples hétérosexuels, avec les réserves que les données statistiques mettent à cet exercice. Cette comparaison se justifie notamment par le principe de non-discrimination entre homosexuels et hétérosexuels qui a souvent conduit à l'adoption des lois relatives au partenariat. Les différences entre le statut des époux et celui des partenaires enregistrés peuvent-elles contribuer à expliquer les écarts entre la fréquence des mariages et celle des enregistrements alternatifs pour chacun des groupes concernés ?

Mais la référence au mariage n'est pas seulement celle d'une pratique ouverte à certains, fermée à d'autres, qui peut servir de repère commode parce que bien documenté aux plans juridique et statistique. C'est aussi la norme juridique et sociale dominante en matière conjugale, un élément clé du cadre national dans lequel viennent s'insérer de nouvelles procédures de légalisation des unions après des siècles de monopole. Or, ce chapitre récent s'écrit dans une phase particulière de l'histoire du mariage, au moment où une proportion substantielle des couples concernés s'en détournent.

1. Première hypothèse

Le mariage a évolué en droit, civil et social, pour faire face aux changements dans le fonctionnement des couples hétérosexuels, mais sa fréquence n'a cessé de décroître. C'est pourtant lui qui a inspiré les règles de légalisation des couples homosexuels malgré les différences avec les modes de vie hétérosexuels. Inspiration, mais pas décalque. Même aux Pays-Bas ou en Belgique, où le mariage a été ouvert aux couples homosexuels, il subsiste des écarts entre les mariages hétérosexuel et homosexuel dans le domaine de la filiation. C'est *a fortiori* le cas dans les autres pays, où il a été choisi de n'associer au partenariat qu'une part des conséquences attachées au mariage.

Dans le couple masculin, la relation stable n'est pas nécessairement exclusive et associée à la co-résidence, comme dans le couple hétérosexuel traditionnel (Schiltz, 1997, 1998). Le partage est sexuel, parfois affectif et souvent non matériel : on vit seul ou ensemble, on entretient une relation exclusive ou non, on se comporte différemment à l'intérieur et à l'extérieur de la relation stable. L'absence de légitimité du couple homosexuel, sa particularité de ne pas être réglé par une relation de genre font qu'il n'y a pas de « modèle ».

Une évolution progressive, mais sensible et régulière, se fait vers la co-résidence. Celle-ci est d'ores et déjà plus fréquente dans les couples

féminins, mais elle reste, pour les uns et les autres, fortement attachée à une acceptation externe de l'homosexualité. Chaque société a, sur ce point, un degré de tolérance et une forme de lutte contre l'homophobie qui influencent les attitudes de la société en général et celles des individus concernés. Certains sont mieux armés que d'autres pour faire face aux résistances.

Comment les comportements vont-ils affronter la normativité proposée par le droit à la légalisation ? Ce droit implique aussi le choix d'officialiser ou non une union : les couples homosexuels peuvent s'appropriier ou non l'institution qu'on leur propose et saisir la possibilité de transformer ainsi des unions dont on a constaté qu'elles peuvent se pérenniser. L'enregistrement pourrait alors donner au couple stable et cohabitant la légitimité qui lui manquait pour s'instituer. Si, à l'avenir, « le bonheur dans le ghetto » se dissolvait au profit de l'égalité totale dans l'anonymat (« assimilationnisme »), il pourrait en être l'instrument (Pollak, 1982 ; Bech, 1992 ; Adam, 1999).

Nous posons l'hypothèse qu'il en va des couples homosexuels comme des hétérosexuels et qu'ils font enregistrer leur partenariat dans une proportion d'autant plus élevée que la loi de leur pays leur offre davantage de légitimité, par une égalité plus grande des droits avec ceux des couples mariés. Nous supposons en outre que les couples homosexuels font enregistrer leur partenariat dans une proportion d'autant plus élevée que la proximité est grande entre leurs modes de vie et ceux des hétérosexuels.

2. *Seconde hypothèse*

L'instauration du partenariat, et dans certains cas du mariage, ouvre aux homosexuels un choix qui n'était proposé, jusqu'à présent, qu'aux couples hétérosexuels. Des conséquences matérielles (fiscales, successorales, etc.) et immatérielles (patronymiques, droit à la citoyenneté, etc.) sont attachées à ce statut, qui peuvent être considérées comme autant d'avantages relatifs, par rapport aux couples non légalisés. Des conséquences de même ordre sont aussi attachées au mariage des couples hétérosexuels, mais la légalisation homosexuelle n'ouvre qu'à une fraction de celles-ci. Les législateurs ont ainsi mis une distance entre les statuts proposés aux uns et aux autres, distance qui est inégale selon les pays.

Si le choix de la légalisation par les partenaires homosexuels répond à une rationalité, c'est en fonction d'un ensemble complexe de motivations, où se mêlent le tangible et l'intangible, et qui nous place aux antipodes d'un économisme simpliste. Mais dans tous les cas, la loi et la perception qu'en ont les intéressés interviennent directement dans le recours à l'enregistrement. Le droit ne se contente plus d'entériner les évolutions déjà en cours (Lund-Andersen, 2001 ; Waaldijk, 2001 ; Ytterberg, 2001).

La légalisation crée des liens juridiques entre les partenaires, qui consolident les liens affectifs et matériels déjà existants. L'extension de cette solidarité interpersonnelle renforcée à des groupes qui étaient exclus du mariage pourrait avoir été favorisée par les sociétés du bien-être, aujourd'hui limitées dans leur générosité par la pression croissante qu'exercent sur leurs ressources le chômage structurel, le vieillissement des populations ou la hausse du coût des soins médicaux. L'enregistrement se cantonne aux partenariats homosexuels dans les pays nordiques, où la protection sociale passe essentiellement par l'individu; il s'étend aux couples homosexuels et hétérosexuels et il semble nettement plus fréquent dans des pays qui donnent plus de place aux droits conjugaux « dérivés », comme la France et les Pays-Bas; son application aux fratries et autres situations de co-résidence est en cours de discussion dans d'autres pays, après la Belgique. Il se pourrait que l'inégale importance donnée à l'autonomie individuelle, aux liens interpersonnels et à la solidarité sociale par les différents régimes de bien-être en Europe se reflète dans l'inégale fréquence des enregistrements dans les divers pays (Esping-Andersen, 1996, 1999).

Ces deux hypothèses sont plus complémentaires qu'antagonistes et elles articulent les niveaux micro- et macrosocial.

II. Un contexte de « démariage »

Adoptées à partir de la fin des années 1980, les lois offrant une forme de légalisation aux couples homosexuels l'ont été dans un climat de désaffection à l'égard du mariage de la part des hétérosexuels, qualifié de « démariage » (Théry, 1993). Les premiers signes de ce mouvement étaient apparus dès les années 1960 en Scandinavie (en Suède puis au Danemark), avec une chute du nombre des mariages de jeunes couples, avant de se généraliser. Comparés à ce qu'ils étaient une quarantaine d'années plus tôt, les mariages (et les remariages) sont aujourd'hui sensiblement moins fréquents et plus tardifs; les divorces rompent plus souvent les mariages et surviennent plus tôt dans la vie du couple. Les naissances se produisent moins systématiquement au sein de couples mariés.

La proportion de femmes mariées avant 50 ans, qui était proche de 100 % au début des années 1960 dans à peu près tous les pays, est aujourd'hui comprise entre 50 % et 70 % (tableau 2). Si les taux de nuptialité par âge qui concourent au calcul de cette proportion devaient durablement se maintenir, 30 % à 50 % des jeunes femmes ne se marieraient pas, contre moins de 10 % antérieurement. C'est un bouleversement majeur⁽⁵⁾.

À l'inverse, le divorce est en forte hausse. Si les taux qu'on observe aujourd'hui aux différentes durées de mariage devaient se pérenniser, la

⁽⁵⁾ Les résultats numériques relatifs aux hommes et aux femmes étant étroitement corrélés, on considère indifféremment les uns ou les autres.

proportion de couples ainsi dissous atteindrait presque partout 40 % et même 50 % dans certains pays. Au début des années 1960, le même indicateur n'approchait 20 % qu'au Danemark (et un peu moins en Suède) et plafonnait sous 10 % dans les autres pays. Le lien qui unit les deux conjoints repose de plus en plus exclusivement sur l'affinité élective qui rapproche les deux partenaires, de moins en moins sur l'institution qui établit entre eux une communauté de vie. Cette mise en cause, qui transparaît aussi bien dans la baisse du nombre de mariages que dans la hausse de celui des divorces, porte sur les fondements mêmes de l'institution matrimoniale.

TABLEAU 2.— NUPTIALITÉ, DIVORCES ET NAISSANCES HORS MARIAGE EN 2000

Pays	Proportion de femmes mariées avant 50 ans ^(a)	Âge moyen des femmes au 1 ^{er} mariage ^(b) (en années)	Proportion de mariages rompus par divorce ^(c)	Proportion de naissances hors mariage ^(d)
Belgique	0,51	26,3	0,45	0,24
Danemark	0,73	29,5	0,45	0,45
Finlande	0,62	28,0	0,51	0,39
France	0,61	28,0	0,38	0,43
Allemagne	0,59	27,0	0,41	0,23
Islande	0,70	29,9	0,40	0,65
Pays-Bas	0,59	27,8	0,38	0,25
Norvège	0,60	28,3	0,45	0,50
Suède	0,53	30,2	0,55	0,55

(a) Somme des taux de nuptialité des célibataires par âge en 2000.
 (b) Âge moyen calculé d'après les taux de nuptialité des célibataires avant 50 ans.
 (c) Somme des taux de divorce par durée de mariage.
 (d) Proportion d'enfants nés de parents non mariés.
 Source : Conseil de l'Europe (2005).

Moins fréquents, les mariages sont aussi plus tardifs. L'âge moyen des femmes à leur premier mariage est compris entre 28 et 30 ans dans la plupart des pays, contre moins de 24 ans quatre décennies plus tôt, quand une sexualité de plus en plus précoce, mais difficile à vivre durablement hors du cadre légal du mariage, conduisait à régulariser hâtivement par le mariage des grossesses pré-nuptiales.

Le relâchement du lien entre mariage et fécondité se traduit aujourd'hui par la forte proportion de naissances issues de parents non mariés, dans un éventail ouvert entre un quart et deux tiers, à comparer avec des pourcentages généralement inférieurs à 10 % en 1960⁽⁶⁾. Là encore, l'évolution est radicale : la cohabitation des partenaires hors du cadre formel du mariage est devenue à peu près partout un type d'union suffisamment reconnu pour que les enfants puissent y être accueillis et élevés.

⁽⁶⁾ L'Islande est un cas à part, qui perd toutefois de sa spécificité à mesure que le mariage cesse d'être le cadre privilégié pour la naissance des enfants dans les autres pays. Depuis longtemps, les naissances hors mariage sont fréquentes, atteignant déjà autour de 25 % en 1960 contre moins de 10 % ailleurs en Europe occidentale; aujourd'hui, leur part s'établit à 65 % en Islande contre un maximum de 50 % dans les autres pays.

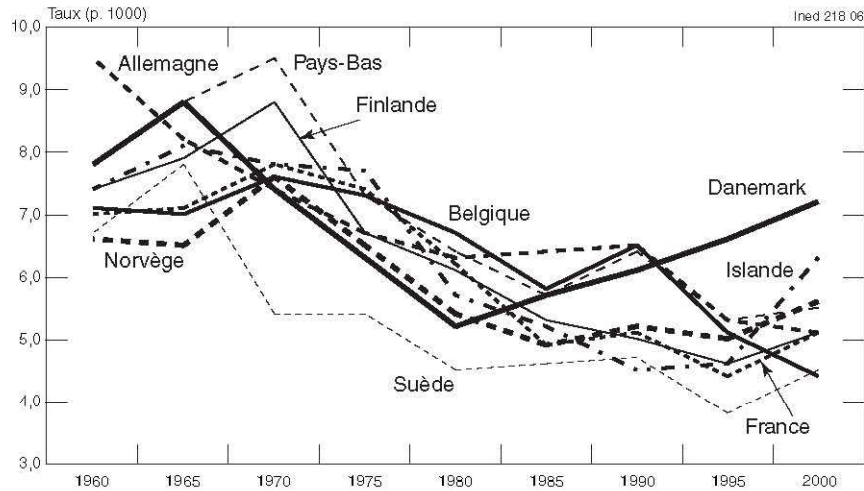

Figure 1. – Évolution du taux brut de nuptialité depuis les années 1960 (pour 1000 habitants)

Sources : Instituts nationaux de statistique.

L'évolution du taux brut de nuptialité (rapport du nombre de mariages à la population de chaque pays⁽⁷⁾) permet de mieux situer la chronologie des évolutions, en particulier par rapport à celle des innovations législatives concernant les couples de même sexe (figure 1).

La Suède est l'exemple emblématique de la longue période de recul de la nuptialité. Le mouvement a précédé celui des autres pays, au cours des années 1960, et les taux de nuptialité y ont été à peu près constamment les plus faibles, en particulier dans les décennies 1970 et 1980, quand la tendance se diffusait progressivement hors de l'Europe scandinave. Le taux de nuptialité a atteint un minimum au milieu des années 1990 à un très bas niveau, inférieur à 4 pour 1 000 habitants, contre plus de 7 ‰ trois décennies plus tôt. La loi qui institue le partenariat homosexuel en prenant le mariage comme référence est adoptée en 1994 (et mise en application le 1er janvier 1995), dans cette période d'étiage. En fait, tout le processus de réflexion et d'élaboration législative, débuté dès les années 1980, s'est déroulé dans un contexte de très basse nuptialité, parfois considéré comme une « crise » du mariage.

Les autres pays nordiques ont suivi la Suède avec cinq ou six années de retard (à peine une ou deux au Danemark, sur lequel nous reviendrons). Au début des années 1990, dans tous ces pays, le taux de nuptialité a atteint un niveau très faible, inférieur à 5 ‰.

⁽⁷⁾ Des mesures plus fines de la nuptialité n'ajouteraient rien aux tendances et aux comparaisons de niveau entre pays ayant des structures démographiques voisines.

Dans les pays non nordiques (Belgique, France, Allemagne et Pays-Bas), la France fait figure de pionnière, « à la scandinave », le taux de nuptialité descendant en dessous de 5 ‰ au milieu des années 1980, une dizaine d'années avant les autres pays de la région. Dans ces derniers pays, lorsque les diverses formes de légalisation des couples homosexuels ont été introduites, elles l'ont été avec quelques années de retard sur les pays voisins du Nord, mais la nuptialité elle-même venait d'atteindre de très faibles niveaux avec un certain décalage. En revanche, la France était déjà depuis plusieurs années dans cette situation au moment où le Pacs a été adopté, voire au moment où a débuté le long débat qui allait y conduire.

Le Danemark est un cas à part. La tendance à la baisse, qui avait suivi de près celle de la Suède dans les années 1970, s'est inversée brutalement durant la décennie suivante. Une reprise spectaculaire s'est installée et s'est confirmée pendant deux décennies. La loi sur le partenariat enregistré a été adoptée en 1989, alors que la nuptialité s'accroissait depuis quelques années. Depuis son entrée en vigueur qui a donné la possibilité aux couples homosexuels de légaliser leur union, la hausse de la nuptialité des hétérosexuels se prolonge, avec un léger ralentissement récent.

Le mouvement est désormais partagé par les autres pays nordiques, dont la nuptialité s'est systématiquement relevée depuis le milieu ou la seconde moitié des années 1990. Si l'adoption des lois relatives au partenariat s'est faite dans un contexte de nuptialité basse et décroissante (avec l'exception danoise, d'autant plus remarquable que le pays a donné le ton en matière législative), ces lois se mettent en pratique partout au moment où la nuptialité hétérosexuelle se redresse après avoir atteint le niveau le plus bas.

Le contraste est frappant avec les pays non nordiques, où la nuptialité continue de décroître jusqu'aux années les plus récentes (Allemagne, Belgique et Pays-Bas) ou enregistre à nouveau dès 2000 une baisse qui l'amène aujourd'hui à son plus bas niveau (France). Dans ces pays, la mise en pratique des procédures de légalisation des couples homosexuels, plus récente que dans le Nord de l'Europe, s'accompagne d'une baisse de la nuptialité hétérosexuelle.

III. Enregistrement des unions homosexuelles et statistique

Depuis l'origine de la discipline, la démographie s'est appuyée sur la compilation des actes d'état civil à l'échelon local ou national (l'exemple originel est celui des *bills of mortality* de Londres utilisés par John Graunt). Les migrations, qui impliquent un changement de résidence, sont également prises en compte par certaines administrations qui peuvent ainsi tenir à jour de façon permanente un état de la population résidente dans un

registre et retracer les composantes naturelle et migratoire de la dynamique démographique. Ce n'est pas le cas dans tous les pays mais, en revanche, l'état civil au sens strict enregistre à peu près systématiquement les mariages au même titre que les naissances et les décès. L'analyse statistique de la nuptialité se fonde essentiellement sur ces données.

Les étapes qui conduisent de l'enregistrement des mariages à leur traitement statistique sont souvent plus complexes qu'on ne l'imagine à partir de l'exemple français contemporain, où une même personne reçoit en mairie les informations sur les époux et leur union, établit l'acte de mariage, organise la circulation de l'information (transcriptions en marge d'autres actes concernant la personne) et assure une compilation au niveau local (avant transmission à l'institut de statistique pour les décomptes aux échelons géographiques supérieurs). Il en va à peu près de même dans les pays voisins de la France (Belgique, Allemagne et Pays-Bas), mais les pays nordiques offrent plus de diversité à leurs concitoyens en leur laissant le choix de célébrer et d'enregistrer leur mariage religieusement ou civilement, le lieu d'enregistrement du mariage civil pouvant lui-même faire l'objet d'un choix et varier d'un pays à l'autre (registre local de population, tribunal, notaire public, etc.)⁽⁸⁾. Il n'y a pas d'équivalent exclusif de l'officier d'état civil français (son intervention n'est prévue qu'en Finlande sur le registre et au Danemark en mairie). Un regroupement des données est cependant assuré avec une grande efficacité dans les registres de population.

En France, il a été exclu que le Pacs soit enregistré en mairie par l'officier d'état civil au même titre que le mariage : c'est le greffe du tribunal d'instance qui reçoit les pacsés. La procédure est donc strictement coupée de celle du mariage, aussi bien pour l'état civil proprement dit que pour la statistique. Le statut de pacsé n'entre à aucun moment dans l'état civil des personnes (la mention n'est pas portée en marge des actes d'état civil) ; la statistique est compilée par les greffes et centralisée par les services du ministère de la Justice, sans intégration dans le circuit de l'institut de statistique.

Nulle part dans les pays voisins la distance avec la procédure d'enregistrement des mariages n'est aussi grande, mais la situation varie d'un pays à l'autre. Aux Pays-Bas, l'enregistrement du partenariat se fait par la même voie que pour le mariage : dans le registre de population, qui est généralement tenu en mairie. La statistique s'établit selon la même procédure que pour les mariages. En Belgique, la cohabitation légale et le mariage sont également consignés en mairie, sur le registre local, par l'officier d'état civil. La cohabitation légale n'est cependant pas rattachée aux autres actes d'état civil par transcription en marge. En Allemagne, la loi laisse une large liberté aux autorités locales et régionales (*Länder*), d'où une grande diversité de modes de recueil (registre, notaire public, etc.), même si la solution adoptée est unique dans chaque lieu. Dans ces deux

---

⁽⁸⁾ On trouvera plus de détails dans Waaldijk, 2004, p. 34.

pays, la compilation statistique reste à ce jour problématique : en Belgique, des informations ponctuelles sur la cohabitation légale ont été fournies par le ministère de l'Intérieur en réponse à des questions parlementaires (les mariages ont fait l'objet d'un décompte publié par l'institut de statistique) ; en Allemagne, des informations ont été obtenues des ministères de l'Intérieur régionaux à l'initiative d'une association de juristes gays.

La situation est beaucoup plus simple et claire dans les pays nordiques. La procédure d'enregistrement des partenariats (homosexuels) est la même que celle des mariages (hétérosexuels), sauf sur un point : elle exclut l'intervention des églises. La centralisation statistique sur les registres de population suit (à cette exception près) la même voie que celle empruntée par les mariages et la publication est faite par l'office de statistique dans des conditions similaires.

La production statistique est en outre soumise à des contraintes légales ou administratives qui en limitent la teneur. Certaines sont spécifiques, d'autres sont plus générales. En France, les décrets qui ont accompagné la mise en place du Pacs en 1999 ont limité fortement les possibilités de disposer de statistiques détaillées, en empêchant en particulier de procéder à une comptabilisation selon le sexe des partenaires⁽⁹⁾. Ainsi, le Pacs est ouvert aux couples homo- comme hétérosexuels, mais la distinction de ceux-ci par la statistique a été rendue impossible dans les premières années d'application de la loi. Depuis lors, l'article 16 de la loi du 6 août 2004 relative à la protection des personnes physiques à l'égard des traitements de données à caractère personnel a levé cette restriction, mais aucune application n'en a encore été faite par le ministère de la Justice, qui continue de publier une statistique des enregistrements (et des dissolutions) de Pacs sans autre détail sur les personnes. Ici, on a pallié cette carence par une estimation de la part des Pacs homosexuels et hétérosexuels fondée sur des informations fournies par les greffiers de tribunaux, mais il s'agit d'une tentative aventureuse⁽¹⁰⁾.

En Belgique, la loi du 23 novembre 1998 instaurant la cohabitation légale ouvre celle-ci aux situations de vie commune de deux personnes, qu'elles soient le fait de couples homo- ou hétérosexuels, de paires de

⁽⁹⁾ Décret n° 99-1090 du 21 décembre 1999, *relatif aux conditions dans lesquelles sont traitées et conservées les informations relatives à la formation, la modification et la dissolution du PACS et autorisant la création à cet effet d'un traitement automatisé des registres mis en œuvre par les greffes des tribunaux d'instance, par le greffe du tribunal de grande instance de Paris et par les agents diplomatiques et consulaires français*, article 2. L'élaboration de statistiques est limitée à la « production d'informations rendues anonymes, exclusivement destinées à permettre de connaître le nombre de déclarations, de modifications et de dissolutions de pactes civils de solidarité ayant fait l'objet d'un enregistrement ».

⁽¹⁰⁾ Les greffiers des tribunaux se livrent à des décomptes « sauvages » qui distinguent les enregistrements qui sont le fait de couples homo- et hétérosexuels. La présidente de l'association des greffiers en chef a cité les pourcentages suivants, lors d'une audition par le groupe de travail sur l'évaluation et l'amélioration du pacte civil de solidarité, mis en place par le ministre de la Justice : 45 à 50 % de couples homosexuels (et 50 à 55 % de couples hétérosexuels) en 2000, 15 à 20 % (et 80 à 85 %, respectivement) en 2004. La validité de ces chiffres est impossible à préciser, mais nous les utiliserons faute de mieux, en procédant à une interpolation linéaire entre ces valeurs pour estimer ceux des autres années.

proches parents (parents-enfants, frères-sœurs, etc.) ou autres cas de vie commune. Les cohabitations légales peuvent être comptabilisées selon le sexe des partenaires, mais les personnes ne sont pas tenues de préciser leurs liens au-delà de leur volonté de cohabiter et il n'est donc pas possible de distinguer les couples des autres formes familiales et non familiales.

Les pays nordiques et les Pays-Bas produisent leurs statistiques de partenariats enregistrés et de mariages homosexuels (Pays-Bas) à partir des registres de population. Or, les registres ne prenant en compte les personnes qu'au moment où leur résidence dans le pays est établie, il n'est pas toujours possible de connaître les caractéristiques des partenaires ou des conjoints qui, venant de l'étranger pour l'enregistrement de leur union, n'ont pas encore de résidence à cette date⁽¹¹⁾. Par ailleurs, les effectifs des partenariats ou des mariages homosexuels étant souvent modestes, la caractérisation des conjoints doit rester sommaire lors de la publication des statistiques afin de respecter la confidentialité des données : d'où des regroupements en larges classes d'âges, etc.

Enfin, malgré les efforts de coordination qui ont pu présider à l'élaboration des lois (en particulier entre pays nordiques), la diversité règne dans le domaine de la production statistique et rend difficile l'établissement de séries comparables d'un pays à l'autre. Les disparités les plus sérieuses sont d'ordre conceptuel. Ainsi, les conditions de résidence sont prises en compte différemment selon les pays. Au Danemark, la statistique publiée porte sur les couples dans lesquels au moins un des partenaires réside dans le pays; en Norvège, la condition porte non pas sur l'un des deux mais sur l'aîné des deux; en Finlande, l'information détaillée est publiée, ce qui permet de s'ajuster aux définitions danoise et norvégienne. En Suède, on s'appuie sur une autre base : le nombre d'enregistrements publié n'est pas celui des partenariats mais des partenaires (soit environ le double) lorsqu'ils résident dans le pays⁽¹²⁾.

De 1989 à 1998, le Danemark n'a pas publié de statistiques de partenariats mais des statistiques de partenaires, comme la Suède. Cependant, à la différence de la Suède (et des autres pays), il ne s'agissait pas de personnes dénombrées lors de l'enregistrement tout au long de l'année mais de personnes comptabilisées à une date précise (31 décembre), en distinguant celles qui étaient encore engagées dans un partenariat et celles qui ne l'étaient plus, par suite d'une séparation ou du décès du partenaire. Il ne s'agit plus alors d'une comptabilisation du nombre d'événements enregistrés pendant l'année mais du nombre cumulé de personnes ayant conclu un partenariat dans le passé qui n'est pas encore rompu (par séparation ou décès). À défaut d'informer sur les flux annuels de partenariats, la série

---

⁽¹¹⁾ Les registres ayant un caractère permanent, un certain flou existe à propos de la date à laquelle les statistiques sont établies : une personne non résidente lors de l'enregistrement peut l'être devenue au moment où sont établies les statistiques, par exemple en fin d'année, voire plus tard.

⁽¹²⁾ Des différences du même ordre existent dans les statistiques de mariages couramment publiées, qui peuvent se référer aux couples dans lesquels au moins un des époux réside dans le pays (Danemark), à l'époux (Norvège) ou bien à l'épouse (Finlande, Suède), etc.

chronologique de ces stocks permet de reconstituer approximativement le nombre de partenariats enregistrés chaque année entre 1989 et 1998.

Ces différences conceptuelles introduisent une certaine imprécision dans les comparaisons internationales. On peut les négliger la plupart du temps, car nous verrons que les contrastes entre pays sont généralement trop accentués pour tenir à ces nuances, mais des incertitudes demeurent néanmoins.

IV. Les taux bruts d'enregistrement : tendances, niveaux, différences

Le Danemark a été le pionnier dans la légalisation des couples homosexuels. Ce pays dispose donc de la série chronologique la plus longue, qui peut servir de référence. Les taux bruts d'enregistrement (nombre d'enregistrements de partenariats masculins ou féminins pour 100 000 hommes ou 100 000 femmes respectivement) peuvent être trompeurs la première année car la loi n'est entrée en application que le 1er octobre. Leur niveau élevé n'en est que plus remarquable, surtout pour les hommes. Le taux reste élevé en 1990, puis se stabilise durablement à un niveau plus modeste (tableau 3).

Il en va de même dans les autres pays : on observe des taux élevés la première année (tronquée plus ou moins sévèrement) et parfois l'année suivante, puis un recul substantiel, qui marque généralement une stabilisation quand la loi d'enregistrement est suffisamment ancienne pour qu'on dispose d'une série longue. L'observation n'est pas surprenante : elle correspond à l'existence d'un « stock » de couples qui attendaient depuis quelque temps l'adoption de la loi pour pouvoir enfin en faire usage. On est plutôt surpris par la brièveté et la modération de cette phase, par rapport au niveau qui s'établit ensuite : elle ne dure jamais plus que les deux premières années civiles, la première étant souvent réduite à moins de douze mois. Cela suggère l'existence d'un stock peu volumineux.

Au Danemark, en Norvège et en Suède, où les lois datent d'au moins une dizaine d'années, la période récente se caractérise par une augmentation par rapport au niveau de stabilisation. Le recours au partenariat s'intensifie à la longue. Dans les autres pays, le recul est insuffisant pour permettre une vérification (Finlande, France, Allemagne); en outre, aux Pays-Bas et en Belgique, l'adoption successive d'une forme de partenariat puis du mariage pour les homosexuels rend la lecture de tendance difficile.

Pour comparer les taux bruts d'enregistrement d'un pays à l'autre, le mieux est sans doute d'éviter les toutes premières années suivant l'adoption des lois et de se situer juste après, lorsque s'amorce la stabilisation provisoire des taux (ou ce qui s'avère être tel dans les pays où le regard ultérieur permet de le vérifier). Les disparités sont alors très fortes.

TABEAU 3. – TAUX BRUT D'ENREGISTREMENT DES PACS, PARTENARIATS OU MARIAGES HOMOSEXUELS (POUR 100 000 HOMMES OU FEMMES)

Année	Danemark		Finlande		Islande		Norvège		Suède		Pays-Bas		Allemagne		Belgique		France	
	HH	FF	HH	FF	HH	FF	HH	FF	HH	FF	HH	FF	HH	FF	HH	FF	HH	FF
1989	19,0	5,0																
1990	24,0	9,0																
1991	13,0	7,0																
1992	12,0	6,0																
1993	11,0	5,0				5,4	1,9											
1994	11,0	7,0				4,0	2,1											
1995	12,0	6,0				3,0	1,5		5,7	1,9								
1996	11,0	8,0			8	3,7	2,1		2,3	1,3								
1997	9,0	8,0			4	3,4	1,9		1,8	1,2								
1998	9,0	9,0			4	3,2	2,0		1,8	1,0								
1999	11,0	10,2			4	3,7	2,8		1,5	1,5		21,7	16,7					
2000	12,1	9,7			4	3,5	3,4		2,5	1,5		10,3	9,8					
2001	12,1	12,5			4	4,8	3,4		2,2	2,1		16,9	13,3					
2002	9,5	12,0			4	3	4,7	3,4	2,4	2,3		11,7	11,1	6,8	3,2			
2003	11,1	12,6			5	4	5,1	3,8	2,7	2,8		9,2	9,3					
2004	10,0	14,6			6	4,7	3,7	3,1	3,2	3,1		6,9	7,2					
Danemark : Partenariat enregistré. L'année 1989 couvre seulement 3 mois. Finlande : Partenariat enregistré. L'année 2002 couvre seulement 10 mois. Islande : Partenariat confirmé. L'année 1996 couvre seulement 6 mois. Norvège : Partenariat enregistré. L'année 1993 couvre seulement 5 mois. Pays-Bas : Les chiffres sont relatifs au partenariat enregistré pour les années 1998-2000, au mariage pour les années 2001 et suivantes. L'année 2001 couvre seulement 9 mois. Allemagne : <i>Lebenspartnerschaft</i> . La période est de 3 ans 5 mois, d'août 2001 à la fin 2004. Les taux sont des moyennes annuelles. Belgique : Les années 2000-2002 traitent de la cohabitation légale, les années 2003 et suivantes du mariage. L'année 2003 couvre seulement 7 mois. France : Pays. L'année 1999 couvre seulement 1,5 mois. Sources : Instituts nationaux de statistique et estimations de l'auteur pour le Danemark (1989-1998) et l'Allemagne.																		

Voir texte

L'éventail va de moins de 2 pour 100 000 hommes ou femmes en Suède à plus de 10, voire plus de 20 dans certains pays. Ce rapport de 1 à 5 ou 10 dépasse de beaucoup celui qu'on enregistre entre les taux bruts de nuptialité hétérosexuelle dans les différents pays.

Les pays où les taux sont faibles sont la Suède, la Norvège, la Finlande et l'Islande, avec des niveaux inférieurs à 4 pour 100 000. C'est-à-dire, avec les nuances qui les séparent, l'ensemble des pays nordiques sauf le Danemark. Il faut peut-être ajouter l'Allemagne, où les taux des 3,5 premières années atteignent à peine 5 pour 100 000 en moyenne annuelle, ce qui laisse anticiper une fréquence encore moindre en fin de période.

Du côté des taux élevés figure la Belgique (environ 21 pour 100 000 la deuxième année d'application de la loi sur le mariage). Viennent ensuite les Pays-Bas, où les taux d'enregistrement relatifs au partenariat puis au mariage étaient de l'ordre de 11 pour 100 000 la deuxième année d'application de chaque loi⁽¹³⁾. Au Danemark, les taux du début des années 1990 sont nettement différenciés entre gays et lesbiennes (un point sur lequel nous reviendrons) : 11 à 13 pour 100 000 hommes ou femmes chez les premiers, 5 à 7 chez les secondes. La France appartient sans doute à ce groupe : si les pourcentages de Pacs homosexuels cités à la note 10 traduisent la réalité, le taux brut d'enregistrement serait de l'ordre de 12 ou 13 pour 100 000 chaque année depuis 2001.

Les groupes de pays dégagés à l'examen des statistiques s'accordent mal aux intuitions que peut suggérer la lecture des lois instituant la légalisation des couples homosexuels. L'ensemble nordique est éclaté, bien qu'il y ait eu concertation sur un principe législatif commun : les enregistrements sont rares en Suède, peu fréquents en Finlande, en Islande et en Norvège et relativement nombreux au Danemark (au moins pour les hommes). À l'inverse, les pays non nordiques ont en commun des taux d'enregistrement largement supérieurs à la moyenne (à l'exception de l'Allemagne), alors que leur processus législatif a été extrêmement hétérogène.

1. Éléments d'interprétation des différences entre pays : le contenu des lois

La fréquence des légalisations peut être rapprochée du contenu des lois pour mettre en évidence une éventuelle influence de celles-ci. Nous retenons deux indicateurs globaux empruntés à Kees Waaldijk (2004). Le premier mesure l'ampleur des conséquences juridiques attachées au statut de couple homosexuel enregistré qui manquent pour en faire l'égal d'un couple hétérosexuel marié ; ce déficit peut être envisagé comme un frein à

⁽¹³⁾ Les statistiques de mariages sont plus difficiles à interpréter que celles des partenariats précédemment. Il se pourrait que se soit installée aujourd'hui une réelle concurrence entre les deux formes de légalisation des couples homosexuels, le recul récent du nombre de mariages s'accompagnant d'une hausse des partenariats.

la légalisation de leur union par les homosexuels (tableau 4, colonne c). Le second saisit l'aspect positif de la législation en mesurant le surplus relatif de conséquences juridiques apporté par l'enregistrement des couples homosexuels par rapport aux couples restant sous le régime de la seule cohabitation informelle; ce surcroît peut être envisagé comme une incitation à la légalisation de leur union par les homosexuels (tableau 4, colonne e).

Ces mesures ont été obtenues par une procédure originale. Trente-trois conséquences juridiques susceptibles d'être associées à la reconnaissance légale du couple ont été étudiées dans les lois des neuf pays, en différenciant les cas du mariage, du partenariat et de la cohabitation de fait, et, à chaque fois, la situation des couples homosexuels et hétérosexuels. Ces conséquences relèvent du domaine parental pour sept d'entre elles (par exemple : les partenaires peuvent-ils adopter conjointement un enfant ?), sont d'ordre matériel pour dix-sept autres (par exemple : la protection sociale peut-elle être étendue d'un partenaire à l'autre ?) et d'ordre immatériel pour les neuf dernières (par exemple : un partenaire étranger obtient-il une carte de séjour ?). Dans chaque pays, des juristes experts ont été chargés de dire si la loi attache ou non les conséquences étudiées aux diverses situations de couple. À chaque conséquence a été attribué un score compris entre 3 et 0 : 3 si la loi prévoit la conséquence, 2 si elle y met des restrictions, 1 si la loi ne prévoit la conséquence que dans des cas spécifiques et 0 si elle exclut la conséquence. Un score global a été calculé par addition simple pour l'ensemble des 33 items étudiés ou pour des sous-ensembles.

TABLEAU 4. – NIVEAU DE CONSÉQUENCES JURIDIQUES ATTACHÉES AU PARTENARIAT ET À LA COHABITATION, EN GÉNÉRAL ET DANS LE DOMAINE PARENTAL (COUPLES DE MÊME SEXE COMPARÉS AUX COUPLES MARIÉS DE SEXE DIFFÉRENT)

	Situation des mariés (sexe différent)		Situation des partenaires (même sexe)		Déficit des partenaires par rapport aux mariés		Situation des cohabitants (même sexe)		Gain des partenaires par rapport aux cohabitants	
	(a)		(b)		(c) = (a) – (b)		(d)		(e) = (b) – (d)	
	En général	Domaine parental	En général	Domaine parental	En général	Domaine parental	En général	Domaine parental	En général	Domaine parental
Danemark	100	100	84	37	16	63	45	44	39	-7
Finlande	100	100	87	67	13	33	42	67	45	0
Islande	100	100	85	42	15	58	23	26	62	16
Norvège	100	100	86	44	14	56	48	33	38	11
Suède	100	100	91	76	9	24	68	47	23	29
Pays-Bas*	100	100	96	86	4	14	73	81	23	5
Allemagne	100	100	68	37	32	63	17	21	51	16
Belgique*	100	100	88	50	12	50	36	50	62	0
France	100	100	55	17	45	83	34	17	21	0

(c) : conséquences légales attachées au partenariat (conjoints de même sexe), pour 100 attachées au mariage (conjoints de sexe différent).
(d) : conséquences légales attachées à la cohabitation (conjoints de même sexe), pour 100 attachées au mariage (conjoints de sexe différent).
* La situation n'est pas celle des partenaires mais des mariés de même sexe.
Source : Waaldijk (2004, p. 9 et 13).

La distance entre la situation des couples homosexuels légalisés et celle des hétérosexuels mariés est maximale dans le Pacs français et la *Lebenspartnerschaft* allemande : 45 % des conséquences légales attachées au mariage ne sont pas accordées aux pacsés et 32 % à leurs homologues allemands. Elle est beaucoup plus faible ailleurs (moins de 20 %), c'est-à-dire dans l'ensemble des pays nordiques, mais aussi en Belgique et aux Pays-Bas, avec des minima dans ce dernier pays et en Suède. Il n'y a guère de relations entre cette mesure de la proximité entre partenariat (ou mariage) homosexuel et mariage hétérosexuel d'une part et la fréquence de légalisation des couples de même sexe d'autre part. Ni le taux record de la Belgique, ni la très faible statistique suédoise, ni la position originale du Danemark dans l'ensemble nordique ne sont l'écho du contenu des lois.

L'incitation à s'enregistrer que pourrait représenter l'écart entre la situation juridique des partenaires et celle des cohabitants de même sexe est maximale en Belgique et en Islande, deux pays où la cohabitation de fait ouvre peu de droits aux couples homosexuels. Elle est minimale en Suède et aux Pays-Bas, où la cohabitation est au contraire déjà porteuse de nombreux droits auxquels le partenariat (ou le mariage) n'ajoute guère ; elle est minimale aussi en France, mais dans une configuration différente où le Pacs ajoute peu de droits à un concubinage lui-même très restrictif. Il n'y a certes pas de relation systématique entre ce qui pourrait être perçu comme un avantage à faire reconnaître une union et la fréquence des légalisations, mais on notera tout de même, aux deux extrêmes, le cas de la Belgique et celui de la Suède. La Belgique est le pays où la légalisation du couple homosexuel ouvre le plus de conséquences juridiques – en particulier comparativement aux pays occidentaux voisins – et celui où elle est la plus fréquente. La singularité suédoise est à l'inverse, en particulier par rapport aux voisins nordiques : la loi ouvre aux simples cohabitants des droits plus nombreux que dans les autres pays, le partenariat n'en ajoutant qu'à la marge et étant peu utilisé par les couples homosexuels. Davantage que la proximité avec les droits procurés par le mariage hétérosexuel, ce sont les droits ouverts par rapport aux concubins de même sexe qui pourraient être dans certains cas un motif de légalisation capable d'expliquer certaines disparités entre pays.

On peut toutefois penser que toutes les conséquences juridiques attachées aux divers statuts conjugaux n'ont pas le même poids dans la décision de faire reconnaître une union et qu'en particulier les restrictions en matière parentale faites aux couples homosexuels jouent un rôle majeur dans la décision de légalisation. D'où l'intérêt d'une analyse spécifique portant sur ces seuls aspects (tableau 4, italiques).

La distance relative entre le partenariat et le mariage hétérosexuel est beaucoup plus importante sur ce point particulier que sur l'ensemble des conséquences juridiques étudiées. En moyenne, la moitié des droits des parents hétérosexuels mariés sont fermés aux partenaires homosexuels, cette proportion étant maximum en France (83 %), puis en Allemagne et au Danemark (63 %), et minimum aux Pays-Bas (14 %) et en Suède

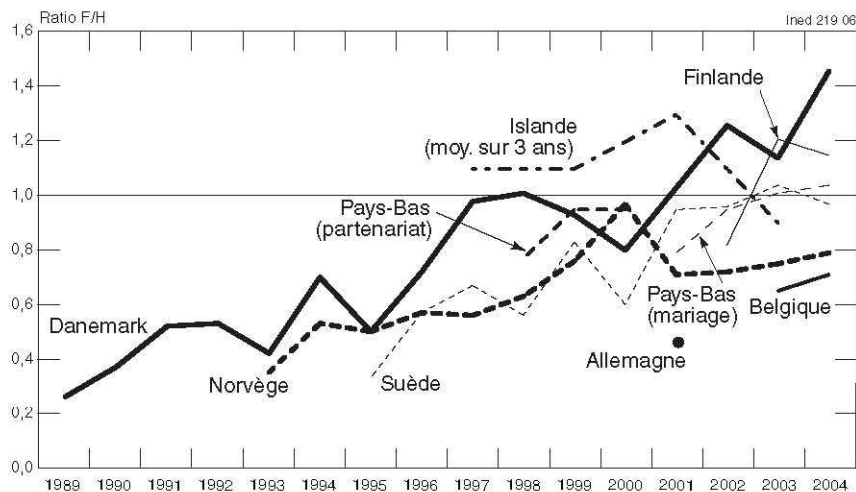

Figure 2. – Évolution du ratio entre les taux d'enregistrement des couples féminins et des couples masculins (ratio F/H)

Sources : Instituts nationaux de statistique et estimations de l'auteur pour le Danemark (1989-1998) et l'Allemagne.

(24 %). À l'inverse, le surcroît de droits dans le domaine parental des partenaires enregistrés par rapport aux simples cohabitants est modeste, avec un maximum en Suède et un minimum au Danemark⁽¹⁴⁾.

Aucun des points saillants que l'on a dégagés précédemment sur la fréquence des légalisations ne s'accorde avec les constats juridiques dans le domaine parental. Par exemple, les partenariats beaucoup plus nombreux au Danemark qu'en Suède ne le sont pas du fait de droits parentaux plus importants dans le premier pays que dans le second. C'est l'inverse, qu'il s'agisse de la proximité avec le mariage hétérosexuel ou de l'avantage donné aux partenaires enregistrés par rapport aux simples cohabitants.

En fait, pour percevoir un effet du contenu parental des lois sur les comportements de légalisation, il faut distinguer entre couples masculins et féminins. Au cours de la première moitié des années 1990, les enregistrements de couples masculins étaient fortement majoritaires dans les pays pionniers de la légalisation des couples homosexuels (Danemark, puis Norvège et Suède). Les couples féminins étaient alors moitié moins nombreux que les couples masculins à utiliser les lois de partenariat. Mais un mouvement continu a amené progressivement à un meilleur équilibre entre les sexes (figure 2).

⁽¹⁴⁾ Au Danemark, les partenaires ont moins de droits parentaux que les cohabitants homosexuels. C'est la conséquence d'une disposition qui n'est pas propre à ce pays : l'adoption par une seule personne est autorisée en général, mais elle est impossible pour une personne appartenant à un couple homosexuel enregistré.

Dans les trois cas cités, où des séries longues sont disponibles, le ratio entre les taux d'enregistrement masculins et féminins se rapproche régulièrement de l'unité. Dans les pays ayant proposé plus récemment une reconnaissance aux couples homosexuels (Islande, Pays-Bas, Finlande), l'équilibre numérique entre couples gays et lesbiens s'établit presque immédiatement dans les années 2000. L'Allemagne constitue une exception notable puisque les partenariats des années récentes sont à large prépondérance masculine, comme ils l'étaient en Scandinavie dix ans plus tôt⁽¹⁵⁾.

L'évolution enregistrée dans les pays pionniers suggère une accoutumance progressive des lesbiennes aux lois sur le partenariat, comme si les femmes de ce groupe surmontaient peu à peu des réticences à donner une visibilité à leur union par une légalisation inspirée de la pratique hétérosexuelle. Mais la vue d'ensemble a montré que dans des pays ayant adopté plus tardivement des lois sur le partenariat, la fréquence des légalisations a rapidement atteint des niveaux voisins chez les couples masculins et féminins.

Les conditions de reconnaissance légale faites aux couples homosexuels sont identiques pour les hommes et les femmes dans les différents pays : on ne saurait donc expliquer par là les différences de taux d'enregistrement des gays et des lesbiennes. Il faut sans doute à la fois supposer une sensibilité différente des deux sexes aux mêmes conditions légales et postuler que certains aspects des lois revêtent une importance plus grande que d'autres dans ce mécanisme de différenciation. On pense ici aux conditions faites à la parentalité homosexuelle, qu'on peut supposer plus cruciales pour les lesbiennes que pour les gays et éventuellement déterminantes dans leur décision de légaliser leur union.

Par exemple, les trois pays scandinaves ont en commun d'avoir accordé aux partenaires homosexuels enregistrés le droit d'adopter l'enfant de leur conjoint – sans offrir cette même possibilité aux couples cohabitants – longtemps après les lois de partenariat : le Danemark dix ans après (soit en 1999), la Norvège neuf ans après (en 2002) et la Suède huit ans plus tard (en 2003). En Islande, le décalage est seulement de quatre ans (en 2000) et aux Pays-Bas de trois ans (en 2001, mais la loi bénéficie aussi aux couples non enregistrés)⁽¹⁶⁾. La prise en compte du statut de partenaire homosexuel dans les lois d'adoption a eu lieu dans un petit nombre d'années autour de 2000, indépendamment de la chronologie antérieure des lois sur la légalisation des couples.

Comme on le pressentait, la relation entre le contenu des lois sur la légalisation des couples homosexuels et la fréquence du recours à l'enregistrement n'est pas simple et simpliste. Il ne suffit pas que la loi d'un

⁽¹⁵⁾ *A contrario*, en un an, après l'ouverture du mariage aux homosexuels en mai 2004 au Massachusetts, on a enregistré 3 421 mariages de femmes et 1 961 mariages d'hommes, soit un rapport égal à 1,7.

⁽¹⁶⁾ En Finlande et en Allemagne, les lois de 2001 n'ouvrent pas le droit à l'adoption de l'enfant du partenaire enregistré.

pays place le statut juridique des partenaires enregistrés au plus près de celui des conjoints mariés hétérosexuels, ou qu'elle mette une distance importante entre les couples légalisés et ceux qui restent dans une situation de fait, pour que la fréquence des légalisations soit plus élevée qu'ailleurs. Il y a seulement des signes, ici ou là, qui suggèrent des pistes pour l'interprétation. Par exemple, le faible recours à l'enregistrement en Suède pourrait tenir au fait que la plupart des droits ouverts aux couples homosexuels le sont aux simples cohabitants, la légalisation n'apportant qu'un surcroît modeste de droits. Nous y reviendrons plus loin. De même, les droits ouverts dans le domaine parental pourraient jouer un rôle, moins à l'égard des couples homosexuels en général que des couples lesbiens en particulier, à mesure que sont levées les restrictions par rapport aux couples mariés hétérosexuels. Mais des éléments d'interprétation sont aussi à chercher dans d'autres champs, en ouvrant la compréhension des comportements à l'influence éventuelle de facteurs contextuels plutôt qu'à un lien direct avec le facteur juridique.

2. *Les facteurs contextuels*

L'attitude des populations à l'égard de la reconnaissance légale des couples homosexuels est sans doute l'expression la plus simple et directe du contexte sociétal (tableau 5). L'approbation du mariage homosexuel est sensiblement plus fréquente dans les neuf pays étudiés que n'importe où ailleurs en Europe, mais il y a de fortes disparités à l'intérieur des neuf pays et même à l'intérieur des deux groupes nordique et occidental. L'approbation de l'adoption d'enfants par les couples homosexuels donne des résultats sensiblement équivalents. Le Danemark, qui fut pionnier dans la reconnaissance des couples homosexuels, se distingue par sa tolérance, en ligne avec le « *frisind* » décrit par Henning Bech (1992), mélange d'ouverture d'esprit et de souci de montrer la voie en matière de non-discrimination ; la Finlande et la Norvège sont très en retrait. À l'Ouest, les Pays-Bas, qui ont été les premiers à ouvrir le mariage aux homosexuels, sont au même niveau que le Danemark ; la France est la moins tolérante. La Belgique, qui a ouvert une voie originale avec la cohabitation légale et qui a suivi son voisin néerlandais sur le mariage, ne se distingue pas par ses attitudes à l'égard du mariage et de l'adoption comme elle le fait par la fréquence élevée des légalisations de couples homosexuels.

La place faite aux couples dans les systèmes de protection sociale est un élément de contexte plus complexe que le précédent. Dans la typologie des États-providence de Gøsta Esping-Andersen (1996), les pays qui assurent le mieux le remplacement du salaire en cas de chômage, de maladie ou de retraite sont aussi ceux qui fondent les droits sociaux sur un principe d'universalité, au bénéfice de tous les individus, indépendamment de leur